

✓ Я. ГРИМАЙЛО

## ГУЛЯЙДА

Поема

Десятиріччю Комсомолу  
України присвячую.

### ПРОЛОГ

Минулі дні, минулих літ,  
Я чую вас, як шум діброви...  
На кожному кроці—вічний слід  
Од боротьби і крови.

В руках часу тримтить кісся;  
Лежать рясні покоси...  
Могила ген—в барвінку вся;  
Над нею ранки й роси.

Затерто напис:  
«... листопад»....  
На місці дати—зломи.  
«... борцям, села, за Владу Рад  
На спомин»...

Минулі дні, минулих літ,  
Я чую вас, як шум діброви...  
На кожному кроці—вічний слід  
Од боротьби і крови.

I.

Горять:  
ліворуч—ожеред...  
Ген—  
станція, вагони...  
Підкови задом—  
на перед—  
і одлітають гони.

— Нехай тепер...  
Знайдуть сліди,  
червоні...  
ті —  
безштаньки...

Сміються хлопці  
д' Гуляйди —  
і торохтять  
тачанки.

— Д'ех! Страва є...  
Агей!.. Гайда!..  
і кулям і вогневі!  
А попереду—  
Гуляйда  
на сивому коневі.

За землю,  
родичів,  
майно—  
одплатить він—голоті...  
А ранок,  
мов міцне вино  
в рожевій позолоті.

Дві сотні—  
хлопців-харцизяк,  
шість—  
Кулеметів-друзів  
та вірний джура  
Селезняк—  
у нього на послугі.

Спинився батько—  
отаман,  
кругом обвів очима,—  
тримтить  
вишиваний жупан  
на вітрі,  
за плечима.



Гудуть на обрії дуби,  
пшениця хилить колос...  
— За мною, хлопці!—  
і чуби  
хитнулися на голос.

Горять:  
ліворуч—ожеред...  
Ген—  
станція, вагони....  
Підкови задом—  
на перед—  
і одлітають гони.

## II.

Сільрада.  
Душно, —  
і слова  
знесилено—  
до долу....  
І от —  
підвівся голова  
із куцаком  
з-за столу.

Тримтить  
кошлата борода.  
Од ляку очі—  
Рани  
— Кажи,  
що робить  
Гуляйда?  
Які у нього  
пляни?

Хвилина  
тиша.  
На вікні  
вже ранку  
синь—долоні  
— Відповідаєш,  
А чи ні?—  
і куцака до скроні

Холодний піт—  
і тінь біда ...  
Підвелись...  
брови—плити.  
— Востаннє,—  
що твій  
Гуляйда  
Збирається робити?

В кутку зашаруділа миш  
Прорвався свіжий вітер.  
Хвилина.  
Тиша.  
— Що ж,  
Мовчиш?..  
На цвинтар  
одведіте.

Нараз....  
Кошлата борода....  
(Піднялись комнезамці)  
— По вашу душу—  
Гуляйда  
Приїде  
взавтра  
вранці!

Сільрада.  
Душно—  
і слова  
знесилено  
до долу.  
Сідає мовчки голова,  
замислений,  
до столу.

## III.

Село мовчить...  
Село заснуло...  
Хатками нижче  
до землі.  
— То як же думаєш,  
Вакуло?..  
Лукаво п'яні куркулі.



Та Заривайло Опанас—  
об стіл рукою,  
потім строго:

— За нас, кажу вам,  
цей за нас!..  
То ж,  
розкуркулили  
самого!

Дзвенять чарки.  
Одгонить потом.  
Од лямпи тінь—  
бліда й руда

— Так дожидай гостей  
Голото....  
Вас  
привітає  
Гуляйда!  
Не ждали ви,  
такої днини—  
для вас—  
і кулі  
і шаблі...  
На душу,  
з гаком,  
три аршини  
якої хочете,  
землі...

Село мовчить.  
Село заснуло.  
А мо'...  
Лише тамує гам  
— Повніше  
наливай, Вакуло!  
Ще доля,  
усміхнеться нам!

IV

Густі кущі:  
ліщина,  
глід—  
та два дуби самотні.  
— Червоні  
загубили слід,

од банди...  
верст до сотні!..

— Узавтра ж,  
вранці—  
Гуляйда....  
І стиха—крізь долоні.  
А кров—  
бентежна,  
молода,  
неначе б,  
приском в скроні.

У кожному серці—  
Прометей—  
і зір тримить—  
зорею  
— Негайно  
трьом  
сіддять коней,  
знайти їх...  
під землею.

Брова тріснулася—  
крилом...  
Убік ворони в балці.

— А решта  
парами,  
в село.  
Там стрінуть  
комнезамці.

Набої,  
зброя,  
кулемет...  
А в тім...  
то потім...  
Строго:

— В дорогу!  
— Тиша і секрет...  
— Вночі, ось тут,  
— за рогом...

Промчався вітер—  
листя лип,



в якійсь шаленній польці...  
 Тривожно балкою пішли  
 сімнадцять комсомольців.

Шумлять кущі:  
 ліщина,  
 глід...  
 До них дуби самотні:  
 ... Червоні...  
 ... загубили...  
 ...слід...  
 ... од банди...  
 ... верст...  
 ... до сотні...

## V.

Ніч.  
 Та звідки—  
 гули ці?  
 Вереск?  
 Гам?  
 З кожної вулиці—  
 на майдан.

— Хто воно  
 робить це?...  
 Діти —  
 писк...  
 — Мати богородице,  
 заступись.

Руки—  
 вгору зведені,  
 Рухи—  
 Злі.  
 Стали посередині  
 куркулі.

— Ледарі огидні...  
 Їхні голоси.  
 — Справи це—  
 комзлйднів  
 та комси.

— Хто тут хоче бою?

Погляд—вир.

— З чортом...

Гуляйдою,  
 тільки б  
 мир.

— З тилу—  
 порозносим!..  
 Чуєте, ви!  
 забирайте коси,  
 Корогви!

Наче б  
 лоп  
 з натуги—  
 неба  
 дах  
 Вдарило...  
 Удруге...  
 Трах!  
 тах-тах!

Врозтіч—  
 вулицями;  
 хто куди...  
 Жаху темні  
 плями...  
 Деся там  
 дим...

— Хто ж воно  
 робить це?...  
 Вереск.  
 Писк.  
 — Мати богородице,  
 заступись.

## VI.

І от—  
 замовкли кулемети.  
 Остання лента.  
 Крапка.  
 Крах.  
 Од куль, як решето,



штахети...  
Струмочки крові  
на дошках.

Із флангів—  
Тріск безперестанку;  
із флангів—  
куль смертельний спів  
— Тікайте.  
Кілька душ у балку,  
А решті... пізно...  
З трьох боків...

Як стій, спереду  
Гуляйда:  
— Перестріляти  
всіх  
на місці.  
А вітер пшениці гойда,  
несе в село  
тривожні вісті.

Три випали.  
У милі коні.  
— За втікачами,  
у село.  
Хтось у скривавлені долоні  
Затис прострілене чоло...

Од божевільної розпуки,  
терпка печаль на скриві губ—  
хитнулися в знеможі руки,  
і навхрест впав—  
на батьків труп.

Остроги в бік:  
— Коней не стримуй...  
і тільки відгомін копит...  
А день застиг  
у згустках диму,  
немов сумний дереворит.

## VII.

Глибокий вечір.  
Тиша.

Клени.  
Не видно краю: лан і лан...  
Дарма ридаєш,  
люба нене,  
Ти не загоїш слізьми ран...

Не встане син...  
Не встануть друзі,  
Що пліч-о-пліч із ним лягли...  
Дарма голосиш в лютій тузі  
Нечулої благаети мли.

У згустках крові  
коси сиві,  
на плечі падають її...  
А він такий же  
чорнобривий...  
Єдиний син ув їх сім'ї.

Глибокий вечір.  
Тиша.  
Клени.  
Не видно краю: лан і лан...  
Дарма ридаєш  
люба нене,  
Ти не загоїш слізьми ран.

## VIII.

Двигтять село—  
дуби гойда...  
Здається—  
вгнувся обрій.  
Гуляє батько—  
Гуляйда  
і з ним—  
його хоробрі.

— Ще самогону—  
відер сім—  
та спирту  
три півбочки.  
Сьогодні, хлопці,  
буде всім!  
на весь очкур—  
синочки!



— Справляє батько  
отаман,  
сваволі буйні свята...  
А три гармошки  
й барабан,  
як батогом  
по п'ятах.

То колом вигнегься рука...  
То вдарять у долоні...  
Чикрижать хлопці  
гопака,  
мов, на гармані,  
коні.  
Кругом столів  
гуде майдан:  
— Ти не бажаєш  
зла нам...  
і от—Вакула Селіхван  
частує отамана.

— Комуни тії—  
нам ярмо,  
у печінках,  
ей богу!  
Тобі ж, що хочеш—  
все дамо  
і хлєпців на підмогу.

Підходить джура:  
так і так—  
обвів підпилим зором:  
— із родичами—  
всі в руках.  
Не спіймано—  
кількоро.

— Спасибі джуро.  
Гей, вина!  
Спасибі Селіхване.  
Аж в лісі оддає луна...  
Аж в небі відгук тане.

Двигтить село—  
дуби гойда...

Здається—  
вгнувся обрій  
Гуляє батько  
Гуляйда—  
і з ним —  
його хоробрі.

## IX.

Тримтючих зор і хмар ватага...  
Байдужий місяць—мідний гриб...  
Яка ж бо  
божевільна спрага...  
Води краплиночку,  
води б!..

Неначе б огненні джмелі,  
у голові—  
то шум, то дзвони...  
Що робиться тепер в селі?..  
Невже не знайдено червоних?..

Шукали наших—  
цілий день...  
Тут двох знайшли,  
кудись повели...  
А там—пісні...  
А там—гуде...  
і над ланами тугу стеле:

Туди...  
Довідатись...  
Води б...  
Яка печаль...  
Яка ж бо спрага!  
Байдужий місяць—мідний гриб...  
Тримтючих зор і хмар ватага.

Ніч.  
Ліс.  
— Хтось  
ліз...  
Ген  
у кущі...  
Туди,  
мерщій!



Нагани—  
в боки:  
— Хто —  
такий?  
Підводиться...  
— Стій.  
Як?..  
Андрій?..

— Кажіть:  
де наші,  
як там,  
що там?!.

Нема?..  
Краплиночку б  
води..  
Між віттям мідна позолота,  
між віттям—зор сліди.  
— Нема...  
Ось слухай—  
на узліссі,  
зустрів нас дід —  
коваль Мусій...  
убито:  
комсомольців — вісім—  
і комнезамців —  
двадцять сім...

Ідкої туги свіжа рана—  
І од знемоги темна муть...  
— А решту,  
з ласки отамана,  
вночі на страту поведуть.

Сім душ не спіймано...  
десь зникли.  
та троє нас...  
оце й... аминь...  
Та вже в очах—  
тримтючий виклик...  
Та вже надії—  
світла тінь.  
Крізь віти,  
неба визерунок

горить і тане в далені...  
— Туди!  
До них!  
На порятунок!  
Вчинити паніку...  
а ні...

— Такі хвилини нам не часто...  
Спалити кілька куркулів...  
Одволікти, якнебудь,  
час той...  
А там...  
Червоні...  
з двох боків...

Крізь віти неба визерунок...  
Густі, аж до села, кущі...  
— Туди!  
До них!  
На порятунок!  
Мерщій!

## Х.

Вже сад у голубій росі.  
Краплинки, як перлини...  
Андрій підвівся—  
п'яні всі  
і отаман  
між ними.

Кого там б'ють—  
схилився в бік—  
а очі—божевілля..  
— Привели батьку,  
ось тобі  
розвагу на дозвілля.

В долині хтось  
рида навзрид...  
А там десь—пісня тане...  
— У решеті, проклятий жид,  
танцює,  
отамане!



— Та то пусте,  
чи так, чи ні...  
одкинувши жупана.  
— А от,  
нехай на бороні  
ударить  
гопака нам.

Гуде кругом:—сяка-така.  
— Гармоніку,  
сюди дай!  
Чикриж, Ониську,  
гопака,  
д'борін цупіте  
жида.

Поволокли...  
За мить, як стій,  
в кешені стис нагана,  
чуть посміхаючись,  
Андрій  
іде до отамана.

До нього поглядом приник,  
в обличчя пітно-п'яне...  
— Так, ти —  
дотепний  
жартівник,  
катюго,  
отамане!

— Що кажеш?  
Хлопці,  
гей, сюди.  
Мовчи!—  
і кулю в зуби...  
Хитнулась постать Гуляйди,  
перекрививши губи.

— Агей! Агей!  
За мить десь зник.  
— До річки!  
Ген, ловіте!  
Позаду постріли і крик.  
В обличчя—роси й віти.

## XI.

На сход. На сход.  
На сход!  
Піють півні...  
Гвалтує дзвін.  
Село, немов  
прибої вод,  
шуміння пін.

— Пощо вночі?  
Куди женете?  
Та люди ж ми,  
Чи вівці?...  
З боків чотири кулемети.  
Довкола Гуляйдівці.

А місяць сіє муть руду,  
струмочками до долу...  
— Здається...  
вбито...  
Гуляйду...  
хтось...  
ніби...  
з комсомолу.

Виходить джура,  
голос—гнів;  
вмить сумніви розбив ці.  
— Дам дві години.—  
Сто голів,  
чи голову  
убивці!

А вітер грався у вівсі...  
губив хвилинки мідні...  
Одрахували сотню—  
всі —  
і молоді,  
і бідні...

Заголосили:  
матері,  
дівчата,



жони, діти...  
та тільки —  
відгули вгорі  
та тільки —шум і віти...

## XII.

Ну що ж. Най так!  
Зосталось чверть години...  
Прощайте: друзі, сонце і поля,  
любви першої розгублені перлини  
і ти, зрадлива юносте моя!

Іще в зірках блакиття—синьо-пінне.  
Та вже над обрієм горить рожевий  
слуп..

Ну що ж... Най так...  
Най ранок цей зустрине  
мій труп.

Та не тому така печаль і туга...  
Я бачу іншого скривавлені сліди.  
Упасти трупом, визволивши друга—  
Із радістю! Завжди!

Та думка—іншої дала отрути серцю  
Це ж привидом вона крізь муть німу  
й бліду.

... Через заручників,  
іду оце по смерть цю,  
За ката, Гуляйду!

Мо' вбито надарма?..  
В льохах бо сотня друзів,  
однак рятунку жде,  
як страта жде на ню...  
і чоло хилиться.  
У божевільній тузі,  
і груди сповнені  
гнітючого огню.  
Ну що ж... Пора...  
Зосталось чверть години.  
Прощайте: друзі, сонце і поля,  
любви першої розгублені перлин  
і ти, зрадлива юносте моя!

## XIII.

Ридання й лемет по діброві.  
Кривавить губи переляк...  
Уже стрільці наготові  
— Ставай.  
гукає Селезняк.

Це хто такий...  
— Пождіть стріляти.  
Уснули зойки,  
гам приліг...  
Дорогу перебігла мати  
і впала біля ніг.

Вже ранку золотаві крильця,  
Зустрінь його байраче!  
— Андрій!—не чує...  
— Я убивця,  
— до послуг,  
— Селезняче.

— Так!  
Ти падлюко!..  
Що ж пошана  
тобі й од мене буде  
і от —  
підкинувши нагана,  
націлюється в груди.

Лунає постріл...  
Тільки в лузі...  
Ой, що за шум  
з діброви?...  
— Вони, вони!..  
Червоні, друзі!..  
тай впавши  
не домовив...  
А вже кругом...  
Та вже кругом—  
Кашкети малинові...  
і ранок росяним крилом  
тріпоче  
по діброві.



✓ А. СТЕПОВИЙ

## ЛИСТ ДО ПОКОЛІНЬ

Я не заню... Може твоє народження припадає на дні, коли діти не знатимуть своїх батьків і слово «мама» сміситиме тебе не менш, аніж зараз веселить мене слово «онука»...

Може й зватимуть тебе Маріяною, ім'ям руської дівчини з блякитними очима? Вона не була красивою, її очі скрадалися за довгою каймою вій. Худа, жовта, аж ніби згорблена, може за довгою звичкою стояти так біля гильзового варстату. Тільки блиск в очах, допитливий, журний, схований густими крильцями вій...

Ти, майбутня Маріяно, перегорнеш тисячі сторінок історії, перед тобою повстануть героїчні події, запалає вогнем земля, безформені тіні мерців примарою пройдуть повз твій задуманий погляд. Промарить і тінь згорбленої Маріяни. Зупини її, вона розкаже дивну повість, що може згубитись десь непомітною для тебе на 1001 сторінці Жовтневої поеми.

... Ми напружено чекали на аероплян, що мав знятись у повітрі й кулеметним цокотом сповістити про початок бою. Першого бою на Україні.

Для вас тепер не існує меж. Знаю. Наша кров і кров твоїх прабатьків змила їх, як повідь змиває бруд і несе в далечінь... Тебе обурює, що я, тінь минулого, єдиний світ шматую на клаптики.

О, як би хотіли ми, всі що пройшли повз тебе безіменними примарами, разом із тобою вивчати єдину мапу єдиної країни...

Аероплян не знявся. Бій почався раніше. Юнкери поспішали придумати повстання, що зароджувалось за мурами Арсеналу.

Нас, таких як і я, згорблених, що тільки-но своїм розумом почали пізнавати світ, було не багато. Купка. Одрізані від Арсеналу вогнем і дзичанням байдужих до своїх жертв куль.

— Як, уже бій почався?

— Робітники не встигли підготуватись?

— Може їх на багнетах розлютовані юнкери викидають за мур на запарошений брук!

А ми тут стоїмо нерухомо, немов ідоли на руїнах стародавнього храму... Ми, що присягалися на вірність революції честю юности, ім'ям дітей хобрих, тих, що перші викинули червоний стяг повстання...

Ганьба. Не змиє її ні час, ані кров батьків.

Удвох з кучерявою тендітною дівчиною пішли вулицею. Далекий путь... Дзичать кулі. Червоний прапор на заводському корпусі...

Р е в о л ю ц і я.

Тендітна дівчина говорила збоку.



ДО ІСТОРІЇ КОМСОМОЛУ

Ескіз худ. М. ГЛУЩЕНКА









— Я уявляю собі революцію в червоному вбранні. Вона мусить мати якусь форму, принаймні людини надзвичайної краси.

Я показала їй заводський корпус, прапор на задимленім комині і свої мозолі:

— Така форма революції.

Вона похнюпилась і мовчала. Я знаю чого, Тендітна дівчина ніколи не чула пісень шкиву, одноманітних, як пісні тунгузів. Їх розуміє той, хто відчуває в цих піснях частину свого життя, затаєні струмки великих поривань.

Підвір'я Арсеналу. Двигтять корпуси будівель, від гуду кулеметів.

Хтось, щось, комусь кричить.

Розривні кулі.

Зойк.

Стогін пораненого.

Пляцдарм революційного повстання в огні, насичений рухом, нервами.

Я тримала гвинтовку. Для моїх дитячих рук вона була дуже важка. Стріляла... Куди? Навіщо мені стежити куди летить куля, коли я знала, що кожний постріл потроював ненависть до юнкерів, любов до задимлених мурів Арсеналу.

Ворог здався. На деякий час помирились. Він і ми збирались із новими силами.

— Але хто там стріляє?

— З головного корпусу стирчать дула гвинтовок?

— І чому розлютовані юнкери кричать про порушене слово честі?

Там, у головному корпусі, купка молодих пролетарів. Вони не хочуть миру. Адже в них є ще набой й люфи гвинтівок не розплавлені в огні...

Їх силою примусили скоритись... Волі революції підкорили на мить свою класову ненависть юнаки. А найменший з них, може тінь його промайнула повз тебе непомітно, схилившись на варстат тихо запитував німий стовбур холодної сталі:

— Чому ми кинули битись?

Він був молодий. І не знав він, що стратегія є війна...

Місця мертвих заступали живі.

Смерть закінчила перший тур танку юнацької крові на кону революції.

\*\*\*

Ти думаєш, Маріяно, над словами згорбленої тіні? Так, вони гідні цього, навіть через століття.

Я недолугий на слово. Ти вимірятимеш час, певно, секундами, а я годину сиджу над словами, що неспроможний їх дати скупий мозок.

Я живу одним словом:

— Революція.

Інших слів зараз не можу знайти, щоб одягти її, революцію, не в червоні тканини, як хотіла цього тендітна дівчина (пригадуєш?) що, певне, випадково йшла до барикад славетного Арсеналу. Я дуже боюсь,



щоб з цього листа не постала революція, оформлена образом тієї тендітної, надзвичайної краси, жінки, яка може продатись за долар так само легко, як і за німецьку марку.

Я прошу, Маріано, коли прочитаєш мого листа, зайди до Будинку Творчости і там з архіву дістань твір Виниченка, що зветься «Сонячна машина». І перед тобою, на весь зріст, на етерному п'єдесталі постане тендітна, у червоному вбранні, революція. Не торкайся її руками, вона розіб'ється, як порцелянова лялька. Не нагадуй їй про кров мерців, вона загубить свою красу, постаріє і поживкне...

Такою революцією, старою, поживклою, тільки зодягненою в червоні тканини, хотіли підмінити справжню революцію, що втратила свою тендітність у задимлених цехах, а краса її зійшла кров'ю.

Чуєш, Маріано? Це було десять років з цього дня.

Фальш виявлено. Революція мусить бути не старою, а молодою, може незграбною, але дівою, і краса її не наведена, а справжня краса.

Фальш викрито!

Тоді нашу революцію продає за марки німецькому кайзерові Українська Центральна Рада.

Чому називалась вона Українською й Центральною—про це ти дізнаєшся з енциклопедії.

А слово Рада...

Було дві ради: Рада Влад, що кров'ю купувала революцію, і Рада Зрад, що продавала революцію за шість... паперових марок...

Тепер ти зрозуміла, чому не радив я торкатись руками тендітної, надзвичайної краси революції. Вона боялась доторку рук, як ваш міжпланетний снаряд лякається стислої атмосфери...

Я тобі невідомий. Досить сторіччя, щоб стерлись образи колишніх людей. Певне думаєш, я старий, згорблений, померезаний зморшками і руки мої безсильно тремтять?

Я юний, як і ти. Скроні, правда посивіли. І це тоді, як революцію продала Рада Зрад.

Їх прийшло багато. Сталеві шоломи. Засмагли обличчя. Бруком, шляхами, межами, вулицями.

Скільки їх?

Легіони?

Тендітна красуня, вкравши ім'я революції, стала на п'єдестал перемоги...

\*\*\*

С. С. Р. М.

Зміст літер тобі не зрозумілий. Вони були емблемою запальних, відданих справжній революції, юнаків, що придушені кованим чоботом кайзера, зрадою Ради Зрад, перейшли в запілля...



Ваша емблема—це інші літери. Їх теж чотири:

К. К. З. П.

Комуністична Країна Земної Планети.

Соціалістична Спілка Робітничої Молоді.

Сторіччя стало між ними. Та тим же сторіччам вони споріднені між собою, бо перші літери є цемент останніх...

Мені байдужий колір твоїх очей, Маріяно, та очі її ти мусиш знати. Ясні, чисті, болем наповнені, очі дитини.

— Я не можу всміхатись... Коли бризкаю сміхом—сльози капають. Вони мене торкаються руками, забризканими кров'ю друзів. Плюнути хочу в мерзотні обличчя, і не можу...

Сміху дайте, я вже не в силі...

— Ти мусиш сміятися...

— Сміху немає!..

— Дістань!.. Вирви його з глибини, що прихований на радощі в день перемоги.

— Не можу я, чуєте?

— Мусиш. Сміятись наказує тобі Соціалістична Спілка Револьюційної Молоді.

І Люба сміялась...

Інакше не можна. За її чистий, дівочий сміх офіцери кайзера й Ради Зрад. плачували воєнними тайнами, плянами полків і дивізій.

Револьюція хоче знати стратегію ворога й її купувала сміхом Люби.

А в неї ясні, чисті, болем наповнені очі дитини...

Це було в Києві. Такої назви певне не знаєш. Так я скажу. Люба сміялася там, де зараз «Комуна Повстань». На узгір'ї Дніпра. Він скутий бетоном, по ньому плавають велетенські пароплави, рухаються силою сонячного проміння... Ти стій і дивись з капітанського мостика на чарівне узгір'я де наперекір сльозам, бунту злости, логіки революції в колі ворогів дзвінко сміялася Люба...

Запілля—це стратегія революції. Це відступ, щоб наступати. Воно страшніше за динаміт, що вибухає тільки раз і лише раз руйнує.

На відповідь твою чекати я не можу, бо час не жде мене. Невтомний мандрівник!.. Він зайшов аж до нового сторіччя, завітав до тебе і знов од тебе помандрує в далечінь сторіч...

Я хочу запитати тебе, Маріяно, чи зустріла ти того юнака, що з ним найприємніше тобі сидіти в кабінці міжпланетного вагону й плескати бризками юности?

... Вітя Горшков—мій одноліток. На нього востаннє хлюпнула юність тоді, як сімнадцятий раз земля обійшла сонце.

Його тричі виводили на розстріл:

— Викажи своїх і ми подаруємо життя.

Виказати своїх, провалити запілля, значить продати стратегію революції, знешкодити руйнівальний динаміт?

Ні слова.



Били, катували, голодом морили і знов блискучими дулами холодили скроні...

Ні слова... Цього вимагали уславлені літери С. С. Р. М.

І динаміт не втратив руйнівальної сили в столиці Української Революційної Влади Рад.

\*\*\*

Я скупий на слова, Маріано. Революція творить свою мову. Та я ще не опанував її, бо революції темп шалений, шалена хода й нечувана творчість. Мені здається, що я захлинаюсь у всьому, що хочу тобі сказати. Слів дай мені, Маріано! Нових, стислих, приступних, як схема, накреслена тобою про переключення міжводної енергії планет...

Слухай далі голос історії.

Пробач... У вас певне є великі майстри мистецтва. Художники. Прочитай одному з них листа. (Може він і буде той, хто дасть тобі найбільше радости). Хай створить етюд для великої картини давно минулої епохи.

Тема проста:

... Чобіт Кайзера зникає над революційною Україною туди, де горно повстань бризкає іскрами на гребні хвиль прозорого німецького моря. Людина, що на кайзерових багнетах придбала гетьманське звання, розпливається в безфарбне ніщо. Революція міняє стратегію. Динаміт вибухає. Колони, ескадрони бойців запалені героїзмом і ним же стомлені. А десь з-під низу обриси голів у шапках з китицями під жовто-блакитними прапорами...

Замовлення просте, воно лише маленький етюд великої картини.

Але той майстер... як хочу я знати його ім'я... хай проживе на зад сторіччя, пройметься патосом героїзму, хай зловить відміни жовтого й червоного кольору й тоді починає творити...

Далі знов говоритиме історія.

Слухай!

\*\*\*

... Центральна Рада Зрад перепродала гайдамакам тендітну красуню в червоному вбранні, так звану революцію. Її чіпала сила рук. Вона змарніла й поховкла.

— Гайдамаки прорвались до Києва...

До того Києва, пригадуєш Маріано, де Люба бризкала сміхом крізь сьози...

— Загін юнаків вирушає назустріч.

Їх сто.

Гайдамаків тисячі.

Сутичка...

Гуркіт...

Кров...

Перемога тих, чия емблема ССРМ...



ДО ІСТОРІЇ КОМСОМОЛУ

Ескіз худ. М. ГЛУЩЕНКА









\*\*

— Жовтий колір оманливий...

— Віри йому немає..

І села дрижали. Топтали межі, де жовта ромашка землю росю кропить. Чи бачила ти, Маріяно, ромашку? Білий листочок, головка жовта.

Топтали ромашку в весняному багні, бо...

— Жовтий колір оманливий...

Межами й зворотами переганялись заgonи.

— Де червоні стяги?

Знаходили...

На них короткі написи:

#### ЗА ВЛАДУ РАД

а збоку намальований череп комуніста, замордованого за владу рад руками тих, що викинули оманливі прапори...

На них короткі написи:

— Влада народів!

Гойдались прапори червоні й на них черепи...

Погроми...

Знов кров...

Скільки її пролито?..

Гуляли отамани степами золотоколосими...

\*\*

Обдурене село,

ти йшло зелене.

І тільки кров червону

Ронить день,

Та через кров свою

До радісних ідей

Прийшло в огні

Повстань шалених...

(Л. Первомайський).

• Сторіччя стерли межі й звороти. Зруйнували села...

Я бачу крізь туман десятиліть тільки вищерблену косу в Музеї Давньої Старовини.

І не знаю: чи цей уривок з поеми, для мене юний, як сьогоднішній день, дійде коли до тебе?..

Хочеш знати, хто його писав?

Юнак. Він два останніх місяці ходив байдужий, стурбований:

— Я не можу творити річ...

Що, він безсилий опанувати тему, типи, події?

Ні, причина простіша.



Він, цей творець нового історичного роману, хоче знати, як дієва особа в його творі поводитимась із своїми руками...

Ти смієшся з нього, Маріано? Авансом майбутнього сторіччя я регочу з тебе. Адже забула ти, як маленька рисочка твого проєкта про сполучення міжводно́ї енергії планет, тонша за струни Радіо-Арфи, що на ній ти так любиш акомпанувати згукам сонячного проміння, загрожувала вибухом земної планети?

Я сміюся з тебе, Маріано!

Чуєш?

\*\*  
\*

... Просто, до болю просто,  
Слухай товариш і брат:  
Всіх їх було дев'яносто,  
Шість повернулось назад...

Це слова героям Трипілля... Їх називають мучениками. Не вірно, Маріано, бо революція не знає мук, вона уславляє героїв:

Двоє Полонських  
Двоє Сидоренків  
Двоє Моргулісів  
Двоє Тверських...

Брати...

Мені бракує слів... Я не скажу більше як у тих чотирьох рядках.

Мені бракує слів...

Відкрию тобі, Маріано, своє бажання: До Палацу Ради Трьох—тисяча кілометрів. Ти втратиш сім хвилин, щоб прибути до Залі Творчости Комуністичної Країни Земної Плянети. Голосом примар, що блукають перед твоїми очима, скажи:

— Зняти сім найбільших гір, перенести до Зоряних Воріт перед Палацом Ради Трьох. Зцементувати їх. І на моноліті з семигір'я вибити дев'яносто імен мовами всіх планет...

\*\*  
\*

— Денікін захопив Донбас...

... Донбас? Серце вугілля, руд і металу?

— Зелений з Трипілля загрожує Києву...

...Києву? Що його вславили дев'яносто безсмертних імен?

— Вибухають в повітря мости й залізниці...

... Що? Терор динамітом?

Заклик:

— Армія юних, шикуйся в колони непереможних.

І 96 вирушили на Трипілля.

...У запалі залишився Шутка Едельштейн... Нещодавно від руки бандита загинув його брат Євген... Довідавшись, що єдиний син Шутка все таки хоче йти на фронт, родичі прибігли до Губкому.



Умовте Шутку залишитись... Благаємо... Інакше мати збожеволіє, з горя заподіє собі смерть.

Умовляли Шутку. Він плакав, як мала дитина. Невимовно тяжко було дивитись на ці сльози.

— Мати збожеволіє? Нехай. Я не можу сидіти в тилу, коли революції загроза...

Але Шутка мусив скоритися постанові старших товаришів. Він залишився...

Ти зрозуміла Шутку, правда, Маріано? Адже робота над схемою сполучення міжнародної енергії планет дала тобі менше радощів, ніж та хвилина, коли рука твоя тиснула на маленьку підойму й через етер планета насичалась велетенською силою руху...

І Шутка цього бажав. Та революція диктувала накази всупереч щирим пориванням героїв...

\*\*\*

Стомлений мозок... Мені забаглося прочитати сьогоднішню газету. У вічі кинувся заголовок:

Нова зрада австрійських соціал-демократів.

ВІДЕНЬ. 26. (ТАРС). Орган австрійської комуністичної партії «Роте Фане» виступає з новими даними про діяльність соціал-демократів. У ролі помічників фашистської організації — Гаймвер. Газета стверджує, що соціал-демократи знали не тільки про озброєння фашистів за останнім словом сучасної військової техніки, не лише втаювали це, а й самі допомагали Гаймверові доставати отруйні гази, кулемети, гранати з центральних збройних складів.

Відомий вбивця Карла Лібкнехта Майор Табст є один із керівників цих озброєнь, що їх він здійснює спільно із німецькими фашистами. Соціал-демократи допомагають озброюватись фашистам, щоб їхні загони за першої потреби висунути проти комуністів та революційних робітників...

Я не знаю Майора Пабста, як і для тебе невідомим лишається Відень.

Але знаю я, що Пабст пролляв кров ватажка революції Карла... І цього мені досить, щоб не вгавала кипуча ненависть.

Може на вулицях Відня скоро зустрінємось із Пабстом.

Він тричі, мною примушений, викрикнує уславлене ім'я Карлове, щоб чули його легіони повстанців. І тоді розпластаним трупом упаде до моїх ніг.

Ти не знаєш, хто такі соціялісти?..

То вони потопили в крові першу революцію, то вони руками фашистів пускатимуть газові завіси отруту на колону всесвітніх переможців.



Так, Маріяно... Десять років тому в цей день, коли рука моя виводить стомлено рядки, юні революціонери скинули геть осоромлене, скривджене зрадниками слово «соціяліст».

Літера «С» зійшла з кону.

Її замінила «К».

Комуністична Спілка Робітничої Молоді.

Комсомол... Славний, любий, дорогий.

\*\*\*

А з трибуни Першого З'їзду комсомолу кинуто клич:

— На фронт.

— Денікін звужує петлю.

— Столиця України в облозі.

— Вибухають мости, затоплено рудні.

Банди таврують груди комунарів п'ятикутніми зірками.

— На фронт, комсомолія!

У вирі боротьби шаленої, в огні і бурях народився Комсомол...

---

КОМСОМОЛУ В ДЕНЬ ЙОГО ДЕСЯТИРІЧЧЯ — НАШЕ ПАЛКЕ,  
ЮНАЦЬКЕ ВІТАННЯ

---



✓ М. ТРУБЛАЇНІ

## ВЕЛИКИЙ РЕЙС

Частина перша

### ВОДАМИ ТРЬОХ ОКЕАНІВ

1. Північна оселя на межі двох півкуль. Барон Врангель і старий чукча. Легенда чи дійсність. В розшуках Франкліна. Недоступний острів. Білі ведмеді та мамутові біяки. Загибель «Карлука». Претензії трьох держав. Полярна Робінзонша. Англо-американське нахабство. Браконьєри під 71° північн. шир. Експедиція «Красного Октября». Безнадійне становище. Урятовані. Колонія на півночі. У невідомості.

Лейтенанта руської фльоти барона Ф. П. Врангеля разом з мічманом Матюшкиним,—лицейським приятелем поета Пушкіна,—та лікарем Кібером було послано року 1820 досліджувати північно-східне узбережжя Сибіру. Врангель пробув у тих місцях аж чотири роки. Підчас своїх подорожувань вздовж берегів Східньо-Сибірського моря він не раз зустрічався з дикунами-чукчами, що їх дотепер залишилось сім-вісім тисяч, розкиданих невеликими таборами та оселями на величезній території Чукотського півострова Апаріра та на півночі Якутської республіки.

В одному з таборів старий чукча, що випас на своєму віку не одну тисячоголову отару оленів, розповів Врангелеві стародавній чукотський переказ про невідому землю на морі. За словами старого дикуна, в одному місці на березі моря єсть висока скеля, що з неї ясної літньої погоди видно далеко в морі високі гори, вкриті снігом. Батько старого розповідав йому про те, як колись давно чукчі воювали з ворожим їм народом онкілок. Переможений ватажок онкілок Крехай разом зі своєю родиною та друзями був примушений утікати човнами до тої невідомої землі. За деякий час на ту землю подорожував один чукотський старшина. Але чи повернувся він зі своєї подорожі, Врангель не знав. Як переказують чукчі, колись давно з моря в напрямку від невідомих гір по кризі приходили великі отари диких оленів.

Врангель вирішив перевірити переказ старого дикуна. Двічі—року 1822 та 23—дослідник вибирався далеко по кризі в море на розшуки землі. Перший раз він проїхав на санках в північно-східньому напрямку од миса Бараній Камінь щось 135 кілометрів. Удруге в напрямку півночі—північний схід од річки Веркоп—близько 100 кілометрів. Обидва рази він не знайшов землі. Далі в море заїздити не ризикнув, побоюючись руху крижаних полів.

Врангель просив, щоб його залишили ще на рік у тій місцевості для розшуку невідомої землі. Але йому було наказано негайно повертатись до Іркутську.



На мапі, що вміщена у книжці Врангеля «Подорож північними берегами Сибіру та Крижаним океаном \*)» накреслено острів з написом: «Горы видятся с мыса Якопа в летнее время».

Ще до подорожі Врангеля, у Росію доходили чутки про якийсь невідомий острів у Східньо-сибірському морі поблизу сибірського берега. Руський вчений Ломоносов навіть накреслив його на мапі, назвавши цей острів «Сомнительный». Але всі ті відомості були справді надзвичайно сумнівні й не заслуговували на довіря.

Після досліджень Врангеля було більше даних сподіватися в цій частині моря знайти новий острів. Проте й дослідження Врангеля остаточно не розв'язали питання про острів. Легенда чи дійсність?—Цю проблему було розв'язано лише через двадцять років після подорожі Врангеля.

Року 1845 з Англії було виряджено до Арктики експедицію Франкліна. Ця експедиція мала знайти морський шлях з Атлантичного океану до Тихого через західню частину Північного полярного моря. Експедиція Франкліна на двох кораблях в складі 129 чоловіка загинула у Арктиці. З 1848 р. почали розшукувати цю експедицію. В розшуках брало участь англійське військове судно «Геральд» під командою капітана Келлетта. В серпні 1849 р. Келлетт відкрив у Східньо-сибірському морі невеличкий острів. Цей острів Келлетт назвав «Геральдом» і урочисто приєднав його до англійських володінь. З цього острова в північно-західньому напрямку Келлетт бачив кілька островів та велику землю. Ближче підійти до тої землі Келлетту заважав лід. Сам Келлетт не був цілком певний, що земля справді існує.

Перший потвердив існування довгий час уявної землі американський китобой Лонг. Року 1867 Лонг побачив землю під меридіаном 180° приблизно правдиво визначив її положення. Землю цю Лонг назвав землею Врангеля, посилаючись на те, що Врангель перший повідомив світ про її існування. Після цього ще чимало було плутанини з землею Врангеля. Протягом п'ятнадцяти років до землі Врангеля намагалися підійти декілька кораблів. Але жодному з них не пощастило цього зробити, бо Крижани поля не підпускали їх до таємничої землі.

Лише 11 серпня 1881 р., після довгих зусиль американець капітан Гупер на пароплаві «Корвін» пробився крізь кригу до землі Врангеля. Гупер підняв над островом прапор Північно-Американських Сполучених Штатів і перейменував острів у «Нову Колумбію».

Побоюючись, що кригами може затерти його пароплав, Гупер поспішив залишити острів без жодного дослідження.

Зате друге американське судно «Роджерс», під командою капітана Беррі, що теж 26 серпня 1881 року підійшло до острова Врангеля, затрималось біля острова цілих дев'ятнадцять днів. Капітан Беррі розділив своїх людей на три партії, що пішли в різних напрямках досліджувати острів. Беррі вияснив положення та розміри острова, його фавну та флору. За його визначенням довжина острова з сходу на захід не перебільшувала 70 миль.

\*) Так раніш звалось Північне полярне море та моря, що оточують його.



Ширина з півночі на південь в окремих місцях досягала 30—35 миль. Острів надзвичайно гористий і найвища точка його гік Беррі досягає 2500 футів. З верхів їв гір острова спадає декілька річок. Рослинність на острові надзвичайно бідна. Там налічується не більше північних двадцяти рослин. Карликова березка, полин, осока й інш. На острові було чимало білих ведмедів та північних лисиць (песців). Знайдено було значну кількість посліду диких гусей. Біля острова траплялись моржі та тюлені. На березі знайдено кістка кита, а в глибині острова мамутові біяки.

Таємницю землі Врангеля було розкрито. Холодний, безлюдний, мало-приступний острів, вкритий мовчазними голими скелями нікого не вабив до себе. І хоч Гупер підняв над ним прапор Сполучених Штатів, але всі держави мовчки визнали його приналежність Росії. На всіх географічних мапах, в усіх енциклопедіях, різних довідниках острів Врангеля визначено, як руський, що входить до складу Сибіру.

Лише через тридцять років після того як Беррі вперше поверхово дослідив острів, саме 1911 року на острів Врангеля прибув руський льодокол Вайгач, щоб докладно дослідити береги острова та смугу моря, що його оточує. Вперше було складено докладну мапу острова, проведено магнетні спостереження та деякі геологічні дослідження. Через кілька років Вайгачу довелося ще раз взяти курс на острів Врангеля, але ж досягнути острова удруге не пощастило.

Але про це—пізніше.

Уряд Канади, що є англійською колонією, бувши зацікавлений тими полярними просторами, що межують з територією Канади, вирядив 1913 року наукову експедицію до Арктики під керуванням Стефенсона.

Весною того року Стефенсон на пароплаві «Карлук» (старе китобойне судно) пройшов Берингову протоку й рушив на схід вздовж північного берега Америки. Того року було дуже багато криги в цій частині полярного моря (так зване море Бофора). З великими труднощами добрався «Карлук» наприкінці вересня до гирла річки Кольвілль. Тут його так тісно оточили криги, що Стефенсон вирішив стати на зимівлю. Давши наказ готуватися до зимівлі, сам Стефенсон подався на берег Аляски на полювання, маючи на меті заготувати запас свіжого м'яса.

Другого дня після того, як Стефенсон зійшов на берег, знявся шторм і зрушив крижані поля, а разом з ними і «Карлук» на північний захід. Три з половиною місяці поволі разом з кригами дрейфував «Карлук» за вітрами. Аж 10 січня 1914 року на 173°50 західної довжини і приблизно 72° північної широти корабель було роздушено кригою.

Дякуючи енергії та досвідченості капітана «Карлука» Бартлета з судна своєчасно встигли вивантажити значний запас харчу, різних матеріалів та два намети з печами.

Пробувши деякий час на кризі капітан Бартлет вирішив у супроводі команди з 13 чоловіка та 8 вчених дістатися до острова Геральда за 60 миль од місця катастрофи. Але йому не пощастило. Експедиція замість



Геральда ледве дісталась острова Врангеля. Підчас цієї подорожі декілька людей загинуло. Загинули й лікар Мекей та океанограф Мюррей.

13 лютого 1914 року потерпілі були на острові Врангеля.

Через п'ять день капітан Бартлет в супроводі одного матроса рушив пішки по кризі до Сибірського берега. Ця ризикована подорож була щаслива. За три місяці Бартлет був в Алясці, а восени того ж року рятивнича експедиція зняла з острова дев'ять чи десять чоловіка, що залишилися живі. Перед тим їх намагався врятувати «Вайгач». Протягом двадцяти день він пробивався крізь криги до Врангеля. Зрештою за п'ятнадцять миль від острова зламавши винта примушений був повернути назад.

Стефенсон, що підчас імперіалістичної війни (1914—1918 р.) досліджував Арктику, зрештою дійшов висновку, що острів Врангеля матиме не аби-яке значення коли буде організовано повітряну авіо-лінію з Європи до Америки та Азії через Північне полярне море. Зокрема, на його думку, Англія мусила скористуватись своїми правами на острів Врангеля й побудувати там авіо-станцію. Року 1921 за ініціативою Стефенсона з Канади було виряджено загін для окупації острова. Цей загін в складі трьох європейців та одної ескімоски під керуванням двадцятилітнього юнака Аллона Крауфорда прибув на острів Врангеля 1 вересня 1921 року. Загін Крауфорда мав харчів лише на 6 місяців. Крауфорд розрахував добути харчів полюванням, маючи надію, що влітку 1922 р. йому пришлють нові запаси. Але через низку труднощів пароплав Стефенсона, що віз харчі на острів Врангеля, запізнився і не зміг пробитись через кригу до острова. Тимчасом Крауфорд з товаришами, сподіваючись на допомогу, не досить енергійно полювали. Восени 1922 року, як колоністи зрозуміли, що жоден пароплав не зможе уже дістатися острова, у них було зовсім мало харчів. Стало ясно, що їм загрожує голодна смерть. Тоді, піднявши англійський прапор над островом Врангеля і склавши декларацію про приєднання острова до Англії, Крауфорд з двома товаришами Гельбом та Мауером вирішили, за прикладом капітана Бартлета, перейти з острова на Сибірський беріг. На острові залишився хворий Найт та ескімоска-кухарка.

1923 року, вважаючи на повну відсутність відомостей, од колонії на о. Врангеля з Канади було виряджено рятивничу експедицію під керуванням Нойса. Саме в той час зміцніла радянська влада на крайньому північному сході Сибіру. Перед тим, як Нойс мав відпливати, його було повідомлено що острів Врангеля належить Радянській Росії, а тому експедиція мусить одержати спеціальний дозвіл од представників радянської влади у Петропавловську. В Номі (Аляска) Нойса повідомили, ніби там вважають, що о. Врангеля належить Північним Американським Сполученим Штатам.

Нойс не звернув уваги і на радянські й на американські попередження і захопивши групу ескімосів, щоб їх висадити на о. Врангеля, рушив до острова. Восени 1923 року шхуна Нойса допливла до о. Врангеля. На острові знайшли лише одну ескімоску, що уже протягом кількох місяців жила на острові самотньою полярною Робінзоншею, після того, як помер Найт. Про долю Крауфорда та його товаришів, що ризикнули піти за прикладом



сміливого Бартлета, немає жодних відомостей до цього часу. Можна бути певним, що цих трьох людей знайшла смерть холодної, темної ночі-зими в одній з тих страшних ополонок, що зустрічаються в цій частині полярного моря.

Англійців загибель першої колонії особливо не вразила і вони спокійнісінько висадили на острові чотирьох ескімосів з родинами під керуванням американця Уельса. Ця колонія мала своїм завданням полювати на острові. Власне, вважаючи на те, що острів радянський, ці мисливці були не що інше як браконьєри під 71° північної широти. Вони посилались на виступ прем'єр-міністра Канади Мекензі-Кінга 1922 р. в канадському парламенті з заявою, що острів Врангеля належить Канаді. Там же в Канаді продовжувалась кампанія за остаточне закріплення острова за Англією. В зв'язку з цим радянський уряд надіслав англійському меморандум з протестом проти приєднання острова до Англії. Англійський уряд відповів, що, не порушуючи питання про приналежність острова Врангеля, він настоює, аби радянський уряд не перешкоджав ще одній канадській партії висадитися на острові.

В зв'язку з цим влітку 1924 року з Владівостоку було виряджено радянську експедицію на острів Врангеля з наказом зняти з острова канадських браконьєрів разом з англійським прапором і змінити його на радянський червоний.

Протягом місяця льодолом «Красный Октябрь» було підготовлено для експедиції на о. Врангеля. Начальником експедиції було призначено гідрографа-геодезиста Б. Давидова. 20 липня «Красный Октябрь» залишив Владівосток.

Щоб забезпечити «Красный Октябрь» паливом, пароплав «Олег» завіз до Петропавловська на Камчатці 300 тон та в затоку Провіденія 700 тон вугілля.

9 серпня «Красный Октябрь» уже вийшов з затоки Провіденія в напрямку до Берингової протоки, взявши з собою 560 тон вугілля. Вугіллям були забиті вугільні ящики, кочегарка, трюм, палуба. Найголовніше для щасливої плавби «Красного Октября» було паливо.

10 серпня льодолом пройшов Берингову протоку і вийшов у Полярне море. Спочатку невеликі тумани, слабенькі вітри й відсутність криги сприяли плавбі «Красного Октября». Але через два дні в 95 милях од Врангеля зустріли кригу, що дедалі все більше й більше перешкождала льодоломові просуватися вперед. Лише 20 серпня пощастило підійти до Врангеля. В гавані Роджерса льодолом став на якор. Тут же висадились на беріг і пильно оглянули околишній район. Одразу було знайдено щоглу та ще деякі відзнаки, що свідчили про недавню присутність тут людей. Щоглу було зрубано й на обрубку прибито дошку з написом руською та англійською мовами про час та мету прибуття експедиції на острів. Там же поставлено нову щоглу і на неї піднято прапор СРСР.

Після цього «Красный Октябрь» рушив на захід вздовж південного берега острова. Незабаром на березі помітили якісь будівлі. Це були неве-



ликі землянки, вкриті водорослями та парусиною. Серед них видно було розвішені для просушки шкури білих ведмедів. Шлюпка, що з'їхала на беріг, людей у цьому місці не знайшла. Але в той момент, коли шлюпка вже повертала до льодолому, з нього помітили невідому шлюпку, що відійшла од берега. Ця невідома шлюпка йшла прямо на льодолом. В шлюпці можна було розглянути одного європейця та чотирьох ескімосів. Вони поволі наближались до «Красного Октября». Коли шлюпка наблизилась до льодолому настільки, що з неї можна було розглянути на кормі радянський прапор, люди, що сиділи, одразу ж повернули назад. Вони зрозуміли, що зустрілися з тими, кого вони найменше хотіли зустріти. Але наказ з «Красного Октября» підійти до борту примусив їх знов гребти до корабля.

Ескімоси були надзвичайно злякані і за переказами очевидців дригнули од страху, коли їх підняли на палубу. Це були колоністи, що їх залишив на острові Найс. Всього їх було чотирнадцять душ.

Колоністам-бракон'єрам було оголошено, що їх вважають за хижаків, їхнє промислове майно конфіскується, а їх самих буде забрано з острова. Протягом двох ближчих днів на острові було проведено низку астрономічних, магнетних та гідрографічних спостережень, і 23 серпня «Красный Октябрь» рушив назад. На той час з 560 тонн вугілля на льодоломі залишилось 275 тонн. Це вже була мала кількість, бо коли б він зустрів кригу, то вугілля могло не вистачити. Власне так воно й вийшло. Через п'ять днів «Красный Октябрь» пробився до Сибірського берега недалеко миса Якопа й оточений кригою мусив зупинитися в вузькій смузі чистої води біля самого берега. Безперервні північно-західні вітри наганяли кригу і примушували думати про зимівлю. 25 вересня було припинено останню пару, розібрано деякі машини і остаточно вирішено зимувати в кризі. Але 26 вересня змінився вітер і крига рушила на північний схід. Начальник експедиції вирішив ризикнути і спробувати вийти з полярного моря. Надзвичайно спішно збирали машини, налили казани морською водою, рештками запасів вугілля розвели пару й рушили через кригу на північний схід. Ранком 27 вересня знялись з якоря, а з полудня того ж дня в морі розгулявся шторм. Протягом трьох діб кидало на всі боки «Красный Октябрь». Розмах шторму перебільшував 45°. Уже 28 вересня на паливо почали рубати дошки, стовпи, до вугілля підмішували машинне масло й різне горюче сміття. Вечером 30 вересня на судні залишилось лише 14 тон вугілля. Уже було спалено мало не всі троси, більшу частину машинного масла, фарби, все дерево з моторного катера. Протягом двох діб крига носила льодолом у всі боки біля Берингової протоки. Становище було катастрофічне.

3 жовтня «Красный Октябрь» опинився на вільній воді біля оселі Уелен, що на північному березі миса Дежнева. Тут довелося порубати шхуну якогось північного бракон'єра, що залишилась там після конфіскації у 1923 році. Крім того закупили у чукчів увесь їхній запас сухих водорослів і на цьому паливі з великими труднощами почали пробиватися через Берингову протоку. На тій стороні Дежнева, біля Дежневського поста знайшли неве-



личку купку вугілля, що її за умов економної витрати могло вистачити до бухти Провіденія, де були значні запаси палива.

Удосвіта 6 жовтня «Красный Октябрь» входив в бухту «Провіденія». На кораблі було 21 пуд вугілля, що його могло вистачити ще на 25 хвилин ходу. Прісної води не було вже зовсім.

Тут уже можна було день-другий перепочити і потім поспішати до Петропавловська на Камчатці. За п'ять діб були в Петропавловську, а 29 жовтня «Красный Октябрь» кинув якор у Владівостоці в бухті Золотого Рогу.

«Красный Октябрь» виконав своє завдання. З острова Врангеля було знято групу канадійських браконьєрів, англо-американському нахабству було дано відсіч і над островом холодні вітри північного моря розвівають червоний прапор.

Того ж 1924 року американець-полярник, капітан Лен, на шхуні «Герман» за кілька день раніш «Красного Октября» вийшов з миса Номе на Алясці, щоб допливти до острова Врангеля, зняти відтіля канадійську колонію й підняти над островом прапор Сполучених Штатів і тим самим попередити радянську експедицію.

Хоч «Герман» вийшов раніш «Красного Октября», але йому не пощастило дійти до Врангеля. Лен правда пробився через кригу до острова Герольда, де й підняв зоряний американський прапор для того, щоб незабаром його змінив червоний прапор СРСР.

Між іншим в серпні 1924 року представник англійського міністерства закордонних справ Понсонбі офіційально від імени англійського уряду заявив, що Англія жодних претензій на о. Врангеля не має.

Щождо американських претензій, то вважаючи на відсутність дипломатичних зносин між СРСР та Північно-Американ. Сполучен. Штатами питання про них між цими державами не порушувалось. Але ж слід згадати постанову Центрального Виконавчого Комітету нашого Союзу від 15 квітня 1926 року згідно з якою острів Врангеля входить в число островів на північному морі, що належать СРСР.

За цією постановою оголошується територією Союзу РСР всі відкриті, а також ті, що можуть бути відкриті в майбутньому, острови та землі, що невизнані до цього часу урядом Союзу за територію інших держав, розташовані в північному полярному морі, на північ од узбережжя СРСР до північного бігуна в межах між тридцять два градуси чотири хвилини тридцять п'ять секунд східної довжини від Гринвіча та меридіаном сто шістдесят вісім градусів сорок дев'ять хвилин тридцять секунд західної довжини од Гринвіча, що проходить через Берингову протоку.

Зараз же як повернувся «Красный Октябрь» з експедиції на острів Врангеля, у Владівостоці з'явилась думка про організацію радянської колонії на острові. Така колонія свідчила б про ефективну колонізацію острова, дала б змогу використовувати природні, головно мисливські, багатства острова та створила б ґрунт для організації метеорологічної та радіостанції так потрібних для мореплавства у цьому районі Північного поляр-



ного моря. Але здійснити цю думку пощастило лише 1926 року. Того року пароплав «Ставрополь» з доручення Акціонерного Камчатського Товариства висадив на острові радянську колонію в складі десяти родин чукчів та одної родини ескімосів. Крім них на острові залишились начальник колонії, уповноважений Далькрайвиконкому Ушаков з жінкою, лікар з жінкою та один камчатський мисливець з родиною. Всього семеро росіян. Колонії було залишено різних запасів на три роки. Колоністи мали полювати, організувати розплідник білих песців (полярних лисиць) та досліджувати острів. Радіостанції тоді на острові не побудовано і коли «Ставрополь» зник з обрію о. Врангеля, колоністи залишились самітні в товаристві білих ведмедів та білих лисиць, одрізані од усього світу на дикому, суворому острові, куди важко пробитися пароплавом,—а в деякі роки й зовсім неможливо—де полярна зимова ніч тягнеться цілими місяцями, температура падає до 70° нижче нуля.

Через рік гідроплан, що був на шхуні «Колима», яка в той час ішла з Владівостоку до Нижне-Колимська, завітав на о. Врангеля до колоністів. Вперше загув пропелер самолёта над островом. Радісно зустріли колоністи цього несподіваного гостя, що приніс їм новини за цілий рік і забрав їхні листи з вражіннями їх першого року перебування на острові та проханнями. Почували вони себе добре. Ніхто, за винятком лікаря, не висловлював бажання залишити острів.

Але скоро самолёт знявся над островом, повертаючись на «Колиму» з першими відомостями про колонію й листами колоністів. З листа лікаря, між іншим, довідуємось про температуру о. Врангеля за 1926-27 рік. Найвища було +19° і найнижча—64°. Зимом протягом двох місяців цілу добу доводиться користуватись лихтарем. Снігові бурі заносять хижі й землянки снігом на декілька метрів.

Новий запас харчів, одягу та зброї на о. Врангеля передбачалося завести 1928 року. Удруге на «Врангеля» знов було послано «Ставрополь». Одвізши запаси на острів він мусив забрати там вантаж мисливської здобичі островитян та тих колоністів, що не захотять більше залишатися на острові.

1928 рік в Арктиці позначився великим нагромадженням криги. Того року біля сибірського берега застрягли на зимівлю декілька радянських та чужоземних пароплавів і шхун. Міцні крижані поля зупинили «Ставрополь» за шістьдесят кілометрів од острова. Після довгих даремних спроб пробитися на північ до Врангеля, капітан Міловзоров, побоюючись бути захопленим арктичною зимою, мусив ні з чим повернутися до Владівостоку. Колоністи о. Врангеля так і не діждались довгожданого пароплаву.

З розпорядження уряду 1929 р. обов'язково мусив відбутись рейс на острів Врангеля. Після довгих суперечок про те, який пароплав чи льодолом послати до Врангеля, було вирішено, що на Врангеля піде льодоріз «Ф. Літке», що перед тим уже років чотири підряд провадив льодоломні кампанії в Чорному морі. Крім «Ф. Літке» на врангелівський рейс претендував



«Ставрополь» та льодолом «Седов». Після довгої переписки, кількох спеціальних комісій, право на рейс залишилось за «Ф. Літке».

«Літке» треба було перекинути з Чорного моря до Владівостоку. Відтіля він мусив вийти на острів Врангеля в перших числах липня, взявши з собою нових колоністів, радіо-станцію, трирічний запас для колонії та майже дворічний (на всякий випадок) для екіпажу.

Підчас переходу льодорізу з Чорного моря в Японське. Центральне Управління морським транспортом запропонувало українським газетам послати на «Літке» чотирьох журналістів.

Замість чотирьох поїхало лише двоє: О. Мар'ямов од «Пролетаря» та я од «Молодняка» і «Вістей».

Оце були всі відомості про о. Врангеля та про підготовку нової експедиції на нього, що я міг зібрати перед виходом «Ф. Літке» з Владівостоку, по статтях, брошурах та різних уривках з книжок присвячених Арктиці та з розмов з полярниками нашого Далекого Сходу. В найближчому майбутньому передбачаю докладніше ознайомитись з островом, бо твердо вирішив попасти на нього разом з «Літке».

#### КОРАБЕЛЬ ЧОТИРЬОХ НАЗВ

II. «Лорд Грей на англійській службі. Від цивільної «Канади» до збройного «Інтернаціоналу». Під ім'ям славнозвісного дослідника. Кают.компанія і кубрики. Вовки і вовченята. Моряки з перами, мікроскопами та фотоапаратами.

Запивши бокалом дешевого лівадійського вина рагу з порт-саїдської баранини, другий помічник капітана, Юрко Іванович, зібрався відпочивати після чотирьохгодинної ранішньої вахти. Але то не так легко було зробити. В каюті температура була за 30°. Одчинений ілюмінатор і електричний вентилятор не допомагали. Повітря розпалене вертикальним промінням південного тропічного сонця не виправдувало відкритого ілюмінатора. Юрко Іванович, весь спітнілий, в одних трусах, згубивши, як і всі, надію знайти схованку од цієї спеки, розклав на своєму столі для писання папку з паперами і безнадійним голосом поскаржившись на спеку, подав мені папку. Ті документи були свідоцтвом про народження, паспортом, мореходною книжкою нашого «Ф. Літке».

За допомогою Юрка Івановича, з тих документів можна було розібрати, що 4 вересня 1909 року кораблебудівельний завод «Віккерс та Максін» спустили на воду судно, збудоване з криці та заліза, «Лорд Грей». Судно було збудоване з таким розрахунком, щоб воно могло бути льодорізом (а не льодоломом) і пасажирським пароплавом. Регістровий тонаж «Лорда Грея» складав 2216 тон. Чистого вантажу він міг узяти 375 тон. Завдовжки нове судно було 275 футів, завширшки 48 і глибиною 27,5 футів. Вага судна була щось 5.000 тонн.

З двома могутніми машинами в 7.200 індикаторних сил. «Лорд Грей» під командою капітана Брауна увійшов до складу суден особливого призначення, що належали канадійському уряду.



Взимку, коли міцний крижаний шар вкривав морські узбережжя Канади, «Лорд Грей» проводив через кригу пароплави та перевозив пошту й пасажирів між південними портами домініону.

Зі своїми могутніми машинами під шости казанами, з густим, міцним форштевнем, щоб різати кригу, з швидкістю до 18,5 милі на годину, «Лорду Грею» не раз доводилось виконувати важливі доручення в часи холодних канадійських зим. А влітку «Лорд Грей» був чудово устаткованою яхтою для морських прогулянок.

Але минуло яких п'ять років і «Лорд Грей» перейшов до рук нового господаря.

Війна 1914 року одрізала руські порти Чорного та Балтицького морів од океанів. Розташований за десять тисяч кілометрів од європейської частини Владівосток не міг заступити Одеси та Петербургу. Залізниця до Мурмана ще не була закінчена. Залишався лише Архангельськ. Але останній як відомо щороку на довгий час буває закритий кригою. Щоб хоч частково вийти з такого становища Росія потребує величезну кількість льодоломів. За кордоном у Англії замовляється низка нових льодоломів. Там будуються теперішні «Макатов», «Красін», «Малигін» і номерні №№ 1—6 та інші льодоломи.

Але поки їх буде збудовано, росіяни пошукують уже готових льодоломів, щоб придбати їх негайно за готівку.

Року 1915 «Лорд Грей» прибув до Архангельського порта, де, перейменувавшись на «Канаду», пропрацював роки імперіялістичної та громадянської війни, роблячи рейси між Білим морем та ню-Кестльом, Лондоном, Ліверпулем.

Коли Архангельськ, а разом з ним і льодоріз «Канада» дістались червоним, тоді «Канаду» було перейменовано на «III-й Інтернаціонал» і озброєно 6 гарматами. Але не довго льодоріз залишався озброєним. Не довелося йому брати участі у військових баталіях. Лише раз стріляв він із своїх гармат тоді, коли його вивели на пробу в море. Наш старший матрос естонець Лапін—найстаріший, разом із боцманом (теж естонець) службовець льодорізу, оповідає, що коли дали залп із усіх шости гармат,— всі двері й вікна на судні повилітали, а люди попадали додола. Після того уже більше не стріляли. Учетверте міняють ім'я льодолому. Тепер він дістає ім'я славнозвісного вченого географа і полярного дослідника Ф. Літке, що свого часу перший склав мапу Нової Землі. Між іншим треба сказати, що більшість газет і журналів довгий час неправильно писали ім'я льодорізу: замість «Літке»—«Лідке», це свідчить про велику неувважність окремих робітників нашої преси до газетного матеріалу.

Але закінчуємо історію «Ф. Літке». Року 1923 льодоріз було перекинено до Ленінграду, а відтіля, після генерального ремонту «Ф. Літке» в серпні 1925 р. прибув до Одеси для роботи в Чорному морі. Три зими «Літке» працював у кригах Чорного та Азовського морів у районах Одеси, Миколаєва, Керчі, Маріуполя, проводячи через кригу вантажні та пасажирські пароплави. Останньої зими року 1928-29 йому довелося попрацювати



дуже багато і завдяки йому чимало пароплавів було врятовано од аварії у замерзлому морі. Ця надзвичайно холодна зима затянулась довго і лише наприкінці березня Чорне море звільнилось од криги.

3 квітня «Літке» став на ремонт в док Севастопольського морзаводу. До 15 квітня мусили закінчити ремонт льодорізу. Був такий наказ уряду.

Але коли вчасно виконуються у нас накази? Лише тоді, коли нігде й близько не пахне бюрократизмом. В справі ж посилки «Літке» на острів Врангеля і в справі його ремонту бюрократи з Наркомшляхів, різних комісій та того ж самого морзаводу знищили чимало паперу, чорнила, а головне дорогого часу. Замість того, щоб до 15 квітня закінчити ремонт і вийти в море, наш льодоріз залишив Севастополь 21 квітня ледве полатавшись для переходу в 10 тисяч миль до Владівостока. Остаточний ремонт було вирішено дати у Владівостоці.

— Коли так збиратимемось і далі, то зимівля у кригах, біля Врангеля забезпечена—стверджував один з наших товаришів.

— Ви подумайте,—продовжував він,—у листопаді в Москві, у Цуморі, начальник Цумору Сергєєв запевняв мене, що найпізніше наприкінці грудня я відпливу на «Літке» од берегів Одеси. У грудні я дістав листа од того ж Цумора, що вихід «Літке» передбачається наприкінці січня або початку лютого. Минув січень. Дістаю повідомлення бути готовим на початок березня. І так зрештою замість грудня він рушає майже в травні.

Але в перші ж таки дні нашого рейсу з'явилась надія, що нам удасться залишити Владівосток не лише вчасно, а можливо ще й раніш. Цю надію нам давали швидкий хід «Літке» південними морями та запевнення наших владівостокців. Владівостокці, тобто капітан Дублицький, старший механік Гейн та старший помічник капітана Стехов запевняли, що «Літке» потребує значно меншого ремонту, ніж то передбачалось у Севастополі і що Владівостокський морзавод зробить його протягом двох тижнів.

— Першого липня вийдемо на о. Врангеля,—говорив Йосип Антонович Гейн, німець, що забув німецьку мову і тепер українською говорить краще, ніж німецькою.

Далекосхідного українізованого німця підтримував Володимир Михайлович Стехов, моряк з двадцятип'ятирічним стажем, що вже не раз бував за Беринговою протокою.

— Я пророчу, що 23 вересня повернемось з Врангеля до Владівостоку,—запевняє він нас.

Врангель часто стає за тему наших розмов. Але це ще так далеко і непевність кожного, що йому пощастить попасти у рейс Владівосток—Врангель, то розмови ці мають під собою мало реальний ґрунт.

З Севастополя до Владівостока на «Літке» йдуть дев'яносто чоловіка. З них вісім пасажирів, а решта команда: капітан, три помічники, чотири механіки, лікар, радіст, боцман, штурманський учень, дев'ять матросів, шість машиністів, сорок кочегарів, електрик, чотири коки (корабельні кухарі), буфетчик і двоє буфетних службовців. Ось і весь перелік нашої команди. Капітан, його помічники, механіки, лікар та радіст об'єднані в



кают-компанії. Кают-компанія—це власне їдальня для комскладу. Окремо є їдальня для машиністів та для кочегарів. Матроси їдальні не мають і мусять влаштуватися у своєму кубрику.

Коли ранком вахтенний матрос одіб'є чотири склянки, ми поспішаємо до кают-компанії. На столі, застеленому білою скатерткою, уже готовий сніданок і чай. Блищать нікельовані підноси, чайники, кофейники, цукерниці. По коробці консервів на двох і чаю скільки завгодно на кожного от і весь наш сніданок. Але до сніданку можна прийти трохи раніше, можна трохи запізнитися. Не те з обідом. Після трьох склянок, що означають в перекладі на мову суходолу — дві години, дзвінок буфетчика скликає до обіду. Запізнюватися можна лише вахтенним, що змінюється о дванадцятій годині. З решти коли б хто насмілювався запізнитися—ризидує залишитися без обіду.

В кают-компанії головує наш капітан Костянтин Олександрович Дублицький. Старий морський. вовк налічує близько тридцяти років морського стажу і це вже п'ятий раз веде судно за полярне коло.

Підчас обіду точаться безперервні балачки. Майже щоразу центром уваги кают-компанії бувають дискусії двох вовків—за своїм виглядом надзвичайно невовкоподібних—третього помічника Олександра Олександровича і третього механіка Пилипа Івановича родом з Києва, що довгий час мешкає в Херсоні, за що Олександр Олександрович зве його «охерсонівшимся». Олександр Олександрович розповідає про всякі події в його житті за час тридцятичотирьохрічної плавби по Чорному морю. Пилип Іванович років на три старший за Олександра Олександровича, старий його приятель, заїдаючи другу порцію супу третьою, з таким гумором запевняє, що «Саша травить», що вся кают-компанія заходиться од реготу.

Але часами починає «травити» Пилип Іванович і тоді за нього береться Олександр Олександрович.

Моряки люблять «травити» \*) і в цьому відношенні хваленні мисливці залишаються далеко позаду. У кубрику ви зможете почути цілком неймовірні історії, де справді неймовірна дійсність перемішується з неймовірною брехнею. Кают-компанії не відстають від кубриків.

Крім оповідань Олександра Олександровича і реплік на них Пилипа Івановича чимало часу забирають дискусії владівостокців з чорноморцями про те, де кращі моряки, де краще працювати і цілу низку інших переваг Владівостока над Одесою та Севастополем і навпаки—останніх над Владівостоком.

Стехов і Гейн запевняли, що чорноморські кочегари і в підметки не годяться владівостокським, а четвертий механік Іванов, молодий рішучий хлопець, гаряче захищав чорноморців та балтійців.

Нейтральним залишався лише наш лікар Шатров, що лише років два тому став моряком попливши на вітрильнику «Товариш» з Архангельська до Буенос-Айреса. Подорож вітрильника тяглася більше півтора року і

\*) Травити — розпускати канати. На морському жаргоні те саме, що брехати.



Шатрову так сподобалось морське життя, що він, людина вже літня, не вважаючи на жодні труднощі, з охотою погодився йти на о. Врангеля.

Покищо лікареві роботи мало. Хворих майже немає, за винятком двох-трьох простуджених. У решти бувають лише невеликі пошкодження. Той розбив ногу, другому притиснуло пальця, третій попикся, у четвертого розболівся попсований зуб. Але всі ці дрібниці забирають надзвичайно мало часу і тому лікар дістав додаткове навантаження. Він разом з радістом правлять за господиню в кают-компанії. Радіст теж роботи майже не має. В останнє в Червоному морі зв'язавшись своєю двокіловаткою з Миколаївською радіостанцією за півтори тисячі міль і одіславши цілий пакунок радіограм по сім копійок, радянською валютою, слово, він тепер відпочиває. Тепер зв'язок тримаємо через закордонні радіо-станції. Лише раз на добу звіряє по радіо хронометр та коли-не-коли посилає або приймає службову телеграму. Приватних телеграм більше ніхто не посилає. Закордонним радіостанціям треба платити дорого та й до того чужоземною валютою.

За столом радіста (прозваного Марконі) і лікаря ніхто інакше не зве, як «люба господиня». На їх обов'язку стежити, щоб вчасно і в достатній кількості було подано, прибрано і зроблено все, що стосується харчування. З вином наша господиня має найбільше клопоту. За колективною угодою команді пароплаву під тропіками, коли температура повітря більше 20° видається по півпляшки вина на людину. Ми почали вино ще до тропіків. Кисленькі лівадійські вина спочатку всім припали до смаку і тому, що видавали по пляшці на два чоловіка, траплялось, що хтось один випивав усю пляшку залишивши для другого дві чайних ложки. До вина ставилися уважно,—до пляшок ні. Пляшки перемішувались. Траплялось забували пляшки в кают-компанії і коли, під час качки, пароплав давав крен 15-20 градусів, пляшки летіли на підлогу, бились і вино розливалось. В таких випадках господиня лаялась і обіцяла зняти з себе свої обов'язки. Але за яких півтора тижні вино всім набридло і його лише підмішували до чаю або мішали з водою для питва. Дехто почав складати вино до фондів «недоторканого запасу» щоб було на випадок зимівлі біля Врангеля.

Після обіду добре забратись кудись у затінок і задати хропака, поки неймовірно гаряче тропічне сонце, перейшовши з півдня на північ, поверне на захід.

Ще був чай за дві години по обіді, але його швидко ліквідували, бо ніхто не хотів пити.

Перемучившись до п'ятої години й одбувши вечерю обрадувані вечірньою прохолодою люди розходяться хто куди. А я простую на бак до матроського кубрика, щоб відцїля милуватись заходом сонця в індійському океані, імпресіоністичними мазками на рожево-синюватих пасмах над водяною пустелею, невисокими, але могутніми хвилями, що їх з півдня наганяє мусон і слухати, як «травлять» у кубрику.

З бодманом у нас десять чоловіка матросів. Семеро містяться в кубрику. Це все вовки і вовченята.



Забув вас попередити, що вовком у нас зветься кожний моряк, який полощеться в солоній воді не менш як чверть сторіччя. Троє чи четверо наших матросів безперечно мають право на цю почесну назву. Наймолодший у кубрику Митя Золкін матрос-комуніст з военморів налічує стажу сім років, що за них встиг поталапатись у Балтиці, водах Далекого Сходу і сполоснутись найсолонішою чорноморською водичкою.

Митя—сангвінік. Він рідко сидить мовчки. Любить дискутувати, нікому не попустить, рішуче береться за діло, не завжди виконує його і ніколи не згоджується визнати себе переможеним.

Ось він вступає в дискусію з боцманом. Цей високий сухорлявий латиш, що на своєму віку більше бачив моряків, ніж суходолу, заявив, що Митя не так як слід в'яже подвійний бесідочний гудз.

— Хто, я?

— Ти—сміється боцман.

Митя починає палко доводити, що боцман хоч і плаває вчетверо більше од нього, але і в гудзах розуміє принаймні втричі менше його—Миті. На доказ своєї правоти починає посилатися на низку авторитетних «морських практик», що боцман про них, правда, чув, але ніколи не читав, бо взагалі нічого, крім високів не читає.

Боцман стискує плечима й Миті, звичайно, не вірить. Він знає, що ще 1912 року, коли Митя без штанів бігав, він тоді матросом І класи вперше проходив цим самим шляхом через Індійський океан з Одеси до Владівостоку, а відтіля в Австралію. Років двадцять тому наш боцман ходив на вітрильниках з Європи до Америки, він був в усіх руських і багатьох чужоземних портах і разом з Лапіним—найстарший службовець на «Літке».

Лапін теж латиш. Це найпоказніша постать серед палубної команди. Коли його могутня постать з'являється з шлангом у руках на спардеку—ви зачаровуєтесь ним. Широкі груди криті просолоною і запаленою шкірою і на кожному дюймі з-під неї виступають м'язи. Напівголий з білим матроським покривцем на голові він посміхається чудовою м'якою посмішкою, що розпливається на широкому обличчі. На вигляд йому можна дати років п'ятдесят, хоч сивина в його вусах лише ледве пробивається. Тільки на малюнках можна зустріти таку типову піратську постать і тільки в книжках таку спокійну, добродушну, прекрасну людину як наш тесля і старий матрос Петрович. Лапіна величають Петровичем і всі ставляться до нього з величезною повагою. Він старий морський бурлака не має ні своєї домівки, ні родини. Більше як тридцять років на морі і зовсім не зв'язаний з суходолом. В той же час бурлака з піратським виглядом чи не найвитриманіший моряк на нашому судні. Від нього так рідко можна почути лайку, що нам хочеться вірити, ніби Петрович зовсім не лається. Ніколи, нігде він не свариться і дуже рідко сердиться. Але кажуть, що Петрович може розсердитись, а тоді—стережіться.

Ось він спокійно схилився над бортом і милується морем перекидаючись коротенькими німецькими фразами з Корячком. Корячок—він же Корячок-маленький, сухорлявий матрос родом з Мошни біля Черкас, куди



він і збирається повернутися після рейсу на о. Врангеля, якщо комісія його туди відбере. Корчак трішки знає німецьку мову. Вивчив перебуваючи в німецькому полоні. Петрович вчив німецькі фрази вештаючись по німецьких портах. Тепер вони практикуються по-німецькі, сподіваючись використати свої знання в тих небагатих англійських, голяндських та японських колоніальних портах, де можливо (ми сподіваємось) нас спустять на беріг.

Митя знов дискутує. Наш кермовий Сеня, що плаває уже двадцять четвертий рік скептично висловився на адресу сучасної постановки учоби морського молодняка. Він згадує, як його вчили.

— Хлопчиськом був. Попав до грека на шхуну. Потім перейшов на руську. Били, але й вчили. Всі переп'ються, а ти сам мусиш все робити, і за кермом слідкувати, і за компасом, і за вітрилами. А пошле на щоглу до вітрил та як почнеш принайтовувати так і пальці до крові облазять. Але ж моряки виходили.

Митя не стерпів. Він розсипається цілим каскадом рішучих заперечень проти старих методів морської науки та іронічними посмішками на адресу старих п'яних шкіперів.

Сеня сидить на койці, обмотавши голову якоюсь подертою хусткою і бавиться з двома маленькими макаками, улюбленцями всієї команди, що їх куплено у чорномазого берберійця в Адені.

— Ах, шарлатане ж, ти, мій,—ловить він маленького Яшку і в той же час відповідає Миті:—А тепер лише сачкувать\*) уміють.

Але Митя рішуче відкидає всі необґрунтовані аргументи Сені, нагадуючи про те, як нещодавно Сеня заявив, що ніколи не повернеться на вітрильника, і що він не знає професії гіршої, ніж професія моряка. З першого й другого виходить, що Сеня з природи не моряк і що зі своєї морської учоби нічого, крім огиди до своєї ж професії він не виніс.

Юрко Іванович, що проходив на ют, зазирнув чогось до кубрика саме підчас дискусії.

— Так, так його Митя. Хоч ти сам, здається, не від того, щоб посадикувати—прожартував він, і тут же розповів кілька епізодів з свого юнацтва, коли дванадцятилітнім хлопчиком попав на промислову поморську шхуну в Білому морі, де його вчив жорстокий п'яниця Митька Косой. Сеня спльовує і ще раз запевняє, що тепер треба вчити так само як раніш, і загалом морська професія—собача професія, і він з охотою давно покинув би її, але не може знайти підходящої роботи на суходолі.

Я тоже вже не раз хотів покинути і піти на завод—встряв у розмову другий кермач Акрін—але не можу. Втягнувся і ніяк моря не покину. І на заводі таки міг би влаштуватись. Море не пускає.

Мовчки сидить водолаз. Це матрос І кляси Чумак. Він мій земляк з Поділля. Його зріст—два метри п'ятнадцять сантиметрів, вага — щось пудів шість. У морі з 1908 року. Був водолазом, потім матросом на «Пангелеймоні», що підчас війни ганяв у Чорному морі за легендарним «Гебеном» і

\*) Те саме, що «лодиря корчить».



громив Анатолійські береги. Не раз зазірав смерті в вічі, коли «Пантелеймон» оточували ворожі підводні човни, або коли з наказу начальства спускався на п'ятнадцять метрів у глибину моря. Цей самий Чумак розшукав між підводними скелями Балаклави рештки «Чорного Принця» і знайшов серед заржавілих старовинних ядер та рушниць золоту англійську монету.

Ох, Чумак, Чумак. Це він своєю знахідкою розбурхав легенду про мільйони «Чорного принця». Ця легенда дорого обійшлася багатьом шукачам легкої здобичі на дні морському. Лише японці витратили більше ста тисяч на розшуки золота, а його, як виянилось дякуючи різним архіваріусам, ще за тиждень чи за два до своєї загибелі «Чорний Принц» вивантажив у Стамбулі.

Тепер Чумак їде на о. Врангеля. Але все ж, не вважаючи на свою величезну силу, здоровенні легені, серце і міцні нерви, на запитання, чи піде в полярне море, відповідає:

— Якщо комісія пропустить.

Ця комісія тяжить над нами, і ніхто, крім капітана, старшого механіка, старшого помічника і лікаря не певні, що підуть на цей зачарований острів. Більшість кочегарів зовсім не збираються на о. Врангеля і це найнегативніше відбивається на роботі команди. Люди рахують останні дні свого перебування на борту «Літке» і до своєї роботи ставляться досить байдуже. Відділя ціла низка різних неприємностей. Але про наші дрібні особисті неприємності, поки вони не відбиваються на остаточній меті рейсу, краще не будемо згадувати. Про них колись згадають наші літератори, подавши судно і людей без імен і натяків на них, в художніх творах на сторінках їхніх літературних журналів.

А поки треба згадати про моряків з самописними перами, блокнотами, мікроскопами, фото та кіно-апаратами, що їх аж восьмеро на борту «Літке». Це насамперед п'ятеро практикантів, один електроосвітлювач прожектора та двоє машинних учнів. Кожний з них має морську книжку, стаж кожного обраховується з моменту виходу «Літке» з Севастополя і з яких лише двоє останніх сумлінно працюють на судні, правда, не машинними учнями, а палубними матросами. Решта «сачкують». Морочаться з фото-апаратами. Одні озброєні дзеркалками «Ментор», інші «Кодаками», а електроосвітлювач справжнім ЖК дебри.

Крім фотографування один з практикантів завжди возиться біля мікроскопу, двоє безперервно вимірюють температуру повітря та води і перетаскують з нижнього містка на полубак, з полубака на скардек, з скардека на корму, з корми знов на полубака якісь оригінальні чорні металеві, червоні дерев'яні й блискучі білі нікельовані інструменти. Двоє практикантів і машинні учні, крім фотоапаратів, жодними інструментами крім оливців, ручок і блокнотів не цікавляться. Ця таємнича частина екіпажу чимало дивує колоніальних поліцаїв та урядовців англійських портів, коли вони випадково помітять когось з цієї групи. Всі вони стирчать у кают-компанії



не вважаючи на те, що машинним учням за їхнім рангом, хоча б вони стали за палубних матросів, бути за адміністраторів ніяк не личить.

Ця найжвавіша, найініціативніша група екіпажа охоплена надзвичайною цікавістю і в той же час найбільш неписьменна у морському відношенні.

Отже розкриємо інкогніто цих підозрілих моряків.

Багров—практикант. Він же біолог, співробітник морського плавучого інституту, працював на плавучій базі інституту—судні «Персей», що плаває у Білому, Карському та Боренцовому морях. Робить спостереження над планктоном Червоного моря, Індійського та Тихого океанів по шляху «Літке».

Самійленко—практикант. Теж співробітник морського плавучого інституту. Гідрофізик. Три роки плавав на «Персеї» досліджує температури води, випарювання її під тропічним сонцем, впливи вітрів і сонячного проміння на людське тіло й багато іншого, що стосується і не стосується гідрофізики.

Олевінський—практикант, співробітник того ж самого інституту—метеоролог, що крім метеорології весь вільний час витрачає на фотографію, ганяючи по всьому судну зі своїм «Ментором».

Радзіховський—електроосвітлювач. Він же колишній молотобоець, потім начальник окружної міліції у Зінов'євському, а тепер молодий кінооператор ВУФКУ. Останню криголомну кампанію він плавав на «Літке» і зробив короткометражний фільм.

Тепер у Радзіховського сила силенна завдань.

Зафіксувати шлях «Літке» од Одеси до Владівостока,—Владівосток, Зелений Кілім і рейс Владівосток—Врангель.

Він засмалився під тропічним сонцем, обріс бородою, став схожий на дикуна і пантрує чи не пильніше, ніж вахтенні, за кожним пароплавом та островком, що з'являється на обрії, та практикується в фотографуванні поліцаїв так, щоб вони того не помітили.

Млечін і Корольков—практиканти. Перший—співробітник «Вечерней Москви», другий—«Комсомольской Правды».

Мар'ямов і Трублаїні—машинні учні. Обидва молоді українські журналісти. Обидва ретельно вистоюють всі вахти, виконують обов'язки палубних матросів, слідкують лагом, б'ють склянки, драють палубу, фарбують вентилятори, стоять на штурвалі і сподіваються йти на Врангеля як звичайні матроси «Літке».

Журналістсько-наукова колегія на судні увійшла до складу команди і принесла з собою жваве, підвищено-інтенсивне культурне життя. Помагають культкомісії, книгозбірні, стінгазети, агітпропу осередку. Підчас авралів, що у нас обмежуються здійсненням тенрів та вивантаженням вугілля, з охотою допомагають команді.

Ми ще не знаємо напевне хто з нас піде на Врангеля, хоч кожен сподівається взяти участь у полярному рейсі. А поки перед нами шляху десять тисяч морських миль од Севастополя до Владівостока.

(Далі буде)



І. КОРСУНОВ

## ЗА ЗМІЦНЕННЯ ІДЕЙНОГО КЕРІВНИЦТВА „МОЛОДНЯКОМ“

(З промови на 1-й Всеукраїнській Конференції Комсомолу)

У національно-культурному будівництві, в роботі запровадження української культури в маси молоді, в боротьбі з класовим ворогом на ідеологічному фронті, ролі літературної організації «Молодняк»—дуже велика.

Політичне значення пройденого вже етапу характерне тим, що об'єднані кадри літературної молоді круг «Молодняка» виконували активні функції, щодо притягнення пролетарського «Молодняка» до національно-культурного процесу, на основі позитивної пропаганди процесів, що відбуваються в країні, які відображені в низці талановитих творів, і рішучої боротьби з ухилами від правдивого розуміння Ленінської національної політики, за чітку партійну лінію, проти націоналістичних ухилів, проти реакційних тенденцій в українській літературі.

Тепер «Молодняк» переживає, по моєму, серйозну кризу творчості, на яку я особисто дивлюсь, як на кризу зростання. Основні причини, які обумовили кризу, по моєму, полягають поперше—в тисненні дрібно-буржуазних сил на окремі найменше ідейно-стійкі ланки «Молодняка», які почали відбивати соціально-чужі настрої в своїй творчості, наслідком чого вони були виключені з організації. Подруге, в диспропорції літературно-політичної кваліфікації молодняківців і в надто складних завданнях смуги розвитку, що ми її переживаємо, в обстанові гострої класової боротьби, яка потребує глибокої літературної продукції, яка відбиває соціально-економічні процеси в країні, в економіці, ідеології, побуті. Потрете—в квалості органічних зв'язків комсомолу з «Молодняком» і деяким запізнюванням ЦК в реагуванні на становище в ньому і не завжди в своєчасній підтримці його.

Це по моєму—головні причини. Відділя треба виходити, визначаючи шляхи розвитку «Молодняка». Я гадаю, що окремі товариші з «Молодняка» допустились помилок, подавши заяви про вихід. Бо ці заяви справи не допоможуть, а пошкодити можуть багато (тепер вони відмовились від своїх тверджень). Уже тепер ревуть злорадні вороги і різних мастей обивателі про розвал «Молодняка». Це кажуть вороги. Але є і «доброзичливі», що оцінюють становище так: «ага, ми казали, що «Молодняк»—це незаконно народжене явище в українській літературі, ми сигналізували небезпеку про неспроможність «Молодняка» бути силою, фактором у національно-культурному будівництві». Це, товариші, обивательська ідеологія в наших лавах. Обиватель завжди готовий посміятися і позлорадствувати над труднощами, але він органічно не здібний шукати шляхів, щоб вийти з цих труднощів, він не здібний творити, будувати; його доля—дріб'язковість.



Нехай же люди зрозуміють, що «Молодняк» переживає кризу зросту. Весь пройдений шлях, все бойове минуле, шукання шляхів творчості зараз, міцна підтримка партії та комсомолу—це гарантія, що кризу ми перемаємо.

Комсомол повинен усвідомити, що проблема «Молодняка»—це проблема всієї спілки. Завдання—формуванню й виховувати молоді сили в літературі—одно з бойових завдань спілки. Ми ставимо до «Молодняка» великі вимоги, щодо показу в своїй творчості (і в прозі і в поезії) всієї своєрідності класової боротьби в добу пролетарської диктатури, щодо показу ролі і місця комсомолу в розв'язанні величезних завдань соціалістичного будівництва, щодо вмілої передачі бойових традицій спілки й романтизму минулих днів новим шарам робітничої й селянської молоді.

В розв'язанні цих завдань ми повинні завжди й глибоко допомагати «Молоднякові» товариською увагою, утворивши відповідні умови для навчання, роботи і творчості. Треба буде перестати шарпати молодняківців і перетворювати їх на гастролерів. Зміцнювати зв'язок з Спілкою, з робітничою молоддю, це завдання стоїть перед «Молодняком». Шляхів до цього—багато. Комсомол повинен знати побут, умови роботи своїх письменників не лише через естрадні виступи, від яких не можна зовсім відмовитись, як не можна ними й зловживати, як це було до цього часу.

Глибоке керівництво й допомога «Молоднякові»—бойове завдання Спілки. Комсомол розгортає величезну роботу, щодо притягнення мас до національно-культурного будівництва. Роля «Молодняка» в цій роботі—виключно велика. Але ми повинні відверто заявити, що право на монополію в національно-культурному будівництві, будь-якій літературній групі ми не даємо. Бути представником від комсомолу, промовляти від його імені—це зайві претенсії.

Комсомол, здійснюючи вказівки партії, під керівництвом ЦК буде запроваджувати українську пролетарську культуру в широкі маси. Комсомол України і його ЦК ідейно керуватиме процесом формування нових сил круг «Молодняка». Я вважаю зовсім неправдивим твердження, що Спілка безсила керувати «Молодняком». Це невірно, несерйозно. «Молодняк» виріс із надрів комсомолу. Ми зараз, зміцнюючи керівництво «Молодняком», допомагаючи йому перемагати кризу творчості й усунути територіальну роз'єднаність,—будемо настирливо працювати над вихованням молодих сил української літератури в пролетарської молоді.

Відбувається могутній культурний процес у масах молоді. Ростуть нові молоді сили, і ніхто цього процесу не зупинить. Потрібне вдумливе керівництво формуванням і вихованням молодих літературних сил, всебічне зміцнення «Молодняка», підвищення якості його літературної продукції та ідейне зміцнення його класової боєспроможності.

Весь комсомол повинен буде працювати над розв'язанням цього величезного партійно-політичного завдання, і всеукраїнська конференція повинна буде тут відіграти вирішальну ролю.



М. О. СКРИПНИК

## ПРОТИ ЗАБОБОНІВ \*)

За традицією треба було б почати з привітальних слів, зазначити передусім досягнення та виявити вагу й значення. Всеукраїнської спілки пролетписьменників. Але я цього не зроблю. Гадаю, що цього й не треба тут робити. Значення й вага Всеукраїнської спілки пролетписьменників для вас, товариші члени ВУСПП'у і для всіх співучасників культурного українського процесу, досить ясні. Ми всі живемо в періоді, за якого точилася, тепер ще точиться і надалі точитиметься гостра політична й культурна боротьба в галузях нашого соціального життя й будівництва. В цій боротьбі на культурному терені видатну роль відігравав ВУСПП. Чи треба зазначати ту роль, що її відіграє ВУСПП у боротьбі проти антипролетарських тенденцій, які виявлялися в окремих галузях нашої літератури? Та боротьба скінчилася перемогою пролетарських культурних засад. Не скажу, що ми завдячні тією перемогою лише ВУСПП'ові. Це було б невірно. Переміг пролетаріят. Перемогла партія, марксистська лінія розвитку нашої культури. Перемогли класові культурні сили. І ця сила пролетарського впливу була така велика, що навіть ті, що в своїх окремих творах виявили великі збочення, примушені були під цим пролетарським впливом визнати свої помилки і на 90% повернути напрям своєї роботи. В цій боротьбі велику роль відіграв і ВУСПП. Але чи треба це спеціально відзначати? Хіба ми зараз пишемо історію нашої літератури? Я гадаю, що ми зараз робимо історію. От про те, як ми робимо історію, я й хочу говорити і відзначити декілька питань, які, на мою думку, стоять перед нами.

Перше питання, що його я хотів би поставити—що таке є попутник. Як поводитися з попутниками—про це ми всі знаємо, про це є досить ясні вказівки комуністичної партії та провідних культурних і інших організацій. Ми знаємо, що треба боротися з усіма збоченнями попутників, але треба боротися й за попутника, щоб спрямовувати попутника на наш шлях, в річище нашої пролетарської культури, треба оточувати попутника товариською атмосферою, треба відрізнити попутників ближчих від дальших нам, таких попутників, що йдуть до нас, від таких, що віддаляються від нас. Це—ми всі знаємо. Але хто ж саме є попутник?

На цьому з'їзді один з промовців—скільки, зрозуміло, можна вірити стенограмі (а т. Микитенко говорить, що в стенограмі іноді записують думки навпаки)—казав так: ті, що на наш з'їзд не з'явилися, хоч їм послали квитки з дорадчим голосом—тим самим поставили себе поза межами пролетарської літератури; вони, мовляв, і є попутники. Виходить, попутника

\*) Промова М. О. Скрипника на II З'їзді ВУСПП'у 27 червня 1929 р.



досить легко впізнати: за відзнаку для цього є те—чи приймає цей письменник запрошення прибути на з'їзд з дорадчим голосом, чи не приймає його.

Але сам цей факт запрошення тих чи тих письменників на з'їзд визначає, що вони можуть бути разом із нами на нашому з'їзді, разом з нами висловлювати свої думки й допомагати спільці пролетписьменників визначати далі річище пролетарської літератури. Коли вони можуть бути тут, по цей бік барикад, то вони—не попутники, а представники пролетарської літератури. Можна визнати, що в них є помилки і збочення, що вони не цілком визнають правильні пролетарські шляхи, але вони є пролетарські письменники. А у деяких виходить ніби не так. Лише одного факту—такі запрошені письменники не прийшли на з'їзд ВУСПП—нібито досить, щоб з трибуни Всеукраїнського з'їзду пролетарських письменників заявити: тим самим письменники ці стали поза межами пролетарської літератури. Їх уже, мовляв, треба розглядати як попутників, а то й як ворогів пролетарської літератури. Я з такою міркою не згодний. (Микитенко: «Ми теж з цими словами не згодні»). Я застерігаю, що спираюсь виключно на стенограму і певний, що тов. Усенко з словами, які йому приписали в стенограмі, не буде згодний. Отже—не можна виводити характеристику й ознаку попутника з того, як поставився даний письменник до запрошення прибути на з'їзд. А це значить, що не можна виводити визначення письменника—чи він попутник, чи пролетарський письменник—з того, як ставиться він до тієї чи іншої організації пролетарських письменників.

Один із промовців говорив на з'їзді так (знов я лише посилаюсь на стенограму): «Всеукраїнська спілка пролетарських письменників ставиться до попутників без жодної тіні комчванства». Ця лінія прекрасна. Жодної тіні комчванства не може бути в пролетарських письменників, на них бо партія поклала завдання будувати пролетарську культуру. Це—правильна теза, але вона починається так: «Пролетарська література, ВУСПП ставиться до попутників без жодної тіні комчванства». Значить можна сказати—пролетарська література, цебто ВУСПП» Так сказано, так записано в стенограмах. (Микитенко—«Ні»). Значить—записано в стенограмі неправильно. І не відповівши на питання про попутників, я поставив би тут на з'їзді ВУСПП'у друге питання: що таке ВУСПП? (Голос з місця:—організація пролетарських письменників). Чи це є вся пролетарська література?—Ні, ВУСПП не є вся пролетарська література.

Всеукраїнська спілка пролетарських письменників це є сильна організація письменників, що стоїть на боці пролетаріату в його боротьбі за утворення нового життя, це є один із чинників, що допомагають утворити нове життя (оплески). Але чинник не є керівна організація. Керувати можна там, де ми вже завоювали собі досить великий вплив. На терені культури умови в тисячу раз складніші, аніж на терені політичному. Тут найбільший доказ є «п о к а з». Хтось тут гукнув, що ВУСПП є керівна організація; я скажу, що цей додаток—неправильний, зайвий. Він іде не на користь



ВУСПП'ові. ВУСПП об'єднує вже досить знанні кола. ВУСПП дав уже певні зразки культурної роботи, дав велику політичну, літературно-критичну роботу. Але в нашій літературній дійсності окремі вияви пролетарського письменства ще не цілком об'єднані. Крім того, ми маємо—і в нас і по цілому Союзі—під виглядом пролетарського письменства іноді ворожу ідеологію, що з нею треба гостро боротися, на цій боротьбі й критиці дійсно об'єднуючи всіх пролетарських письменників. Тут, у цьому процесі дійсної консолідації пролетарської творчості, можна відзначити значну роль ВУСПП'у. Ось тут треба знов повернутися до питання, що я його вже поставив раніше—що таке попутник. Не можна сказати—попутник тієї чи тієї літературної організації, того чи того літературного напрямку. Дехто говорить правильніше—про попутників марксизму. Це означення вірніше, ширше, але, на мою думку, й воно не цілком вірне. Отже, ми не можемо поставити митцеві умови, щоб він спочатку став марксистом, свідомим, теоретично досвідченим, а потім уже пролетарським митцем. Це не вірно. Можуть бути такі випадки, їх може бути навіть і багато, коли суспільне життя, пролетарське оточення, соціалістичний розвиток і перебудування нашої країни такий величезний вплив мають на всіх і вся, в тому числі й на письменників, що письменник, митець іде пролетарськими шляхами, навіть не усвідомлюючи цього. Наше завдання—допомогти йому усвідомити цей шлях. Але ми не можемо сказати, що той лише—попутник, хто усвідомить собі цілком всі умови, всі деталі шляхів розвитку пролетарської культури. Це не вірно, треба сказати просто, коли мовиться про попутників на літературному терені.

Глибша й дальша ознака для письменника є його урозуміння своїх шляхів. Ще далі—урозуміння й засвоєння марксистського світогляду і т. д. Отже, маємо перед собою градацію різних ознак, що характеризують різні категорії попутників. Основне це є художня і соціальна цілеспрямованість літературного твору і при тому треба не забувати діалектичної зміни співвідношень життя, відрізняти напрямки розвитку тих чи тих письменників, зважати на те, чи наближаються вони до пролетарської єдності й солідарності пролетарської творчості—чи від них відходять. Виникає величезне завдання—перед ВУСПП'ом, перед усіма нашими робітниками культурного фронту—щодо попутників.

Боронь мене боже колинебудь закликати вас, товариші, або кого іншого до толерантності, ввічливості й до крохмальних комірців в ідейній боротьбі (оплески). Коли вам удасться вибити у ворога одне око теоретично, то ви й друге йому вибийте.

Але я не погоджуюсь, наприклад, з тактикою щодо В. Поліщука: він їздив по Норвегії й, маючи хороше око, написав хороші подорожні нариси, а йсму у відповідь на це тут висловлюють побажання—щоб те око йому вилізло. Гадаю, що такі заяви—це не є метода нашого впливу на тих, хто може йти з нами.

Критикуйте ворога, або того, кого вважаєте за ворога, ідейно, теоретично, всіма силами, але ж критикуйте в такому напрямі, щоб певну



частину їх до нас наблизити, а не відштовхнути, виховати, а не ламати. Представник Всесоюзної Асоціації пролетарських письменників т. Сутирін навів тут слова одного з наших партійних керівників, який сказав: кому багато дано, з того багато треба взяти й треба багато вимагати. Ми вам, товариші, пролетарські письменники, члени ВУСПП'у, багато дали свого довір'я, багато дали свого авторитету, багато передали свого впливу, а тому вимагаємо, щоб ви на літературному терені виконували своє завдання творців пролетарської культури.

Треба, щоб ви виховували, а не ламали, впливали, а не лаялися, щоб вели до консолідації пролетарських сил дійсної пролетарської літературної творчості. Це завдання стоїть перед вами.

Рік тому в цій залі відбувся літературний диспут. Найбільш вороже ви виступали тоді проти тов. Михайла Семенка, а тепер ви виступаєте проти В. Поліщука. Час змінився і ви теж змінилися. Побачимо через рік, як люди ще зміняться, як ми з вами змінимося в своїй критиці. Тому не треба зарікатися, заявляючи, як тут хтось це зробив, що ми, мовляв, «ніколи не погодимося ні з буржуазією, ні з Поліщуком—представником цієї буржуазії». Я гадаю, що це неправильне формулювання. Багато є помилок у В. Поліщука, але не можна погодитися з тим, ніби вся творчість Валеріяна Поліщука є чужа нам, а тим паче—ворожа. В його творчості багато цінного, багато корисного для пролетаріату.

Отже завдання пролетарських письменників є: завоювати собі такий вплив, щоб ним оточувати всіх, хто не цілковито стоїть на пролетарському шляху, штовхаючи їх на пролетарські рейки. Ніхто з вас, товариші пролетарські письменники, цього завдання не знімає. Це завдання стоїть перед вами і ви відмовитися від нього не можете.

Я дозволю собі ще декілька слів сказати про ті завдання, які стоять перед нами всіма. Тепер кожна доповідь із культурної галузі починається (і мусить починатися) такими словами: «в наш час, коли перед нами стоїть завдання соціалістичного перебудування й культурної революції» і т. д. Чи можна поширити всі гасла соціалістичної реконструкції країни на нашу літературну роботу і здійснити їх тут? Одне завдання, одне гасло, здається, не було тут застосовано—це завдання плянкової діяльності. Тут доведеться ще багато працювати, щоб пролетарські письменники трошки дисциплінувалися і не відмовлялися працювати в загальних організаційних формах пролетарських організацій. Не подумайте, що я тут говорю тільки як член редакції журналу «Критика», про те, як тов. Коваленко «репрезентував» думку «Літературної Газети». Я про це не говорю. Я не читав, навіть, щоб «Літературна Газета» заявила, ніби вона протиставить себе часописові «Критика». Я кажу лише, що нам треба завоювати пролетарську дисципліну в нашій літературній і критичній діяльності—ні італійських забастовок, ні саботажів ніколи не може у нас бути. Нам треба ввести елементи пляновості, але ми—далекі від плянкової діяльності в повному розумінні цього слова—в літературі і в критичній роботі.



А от яке гасло можна буде, на мою думку, цілком поширити на літературний терен—це гасло підвищення якості продукції. Рік тому в цій залі на літературному диспуті я говорив про підвищення якості продукції нашої літератури, про боротьбу напрямів, про підвищення формально-художньої й соціальної сторони літературних творів. Я гадаю, що зараз чергове гасло роботи—є гасло соціалістичного змагання літературних організацій і груп, соціалістичне змагання письменників, підвищення кількості і якості літературної продукції. Ми ще мало маємо українських книжок; лише 18% книжок, що йдуть на Україні, є українською мовою (голос—паперу не вистачає). Паперу, щоб написати твори, ми завжди знайдемо (оплески). Тов. Пилипенко дав тут цифри—відсоток продукції окремих літературних організацій серед видань ДВУ. ВУСПП дає 17½% продукції ДВУ. Треба давати більше. Працуйте більше, давайте більше творів, давайте романи, повісті, оповідання. Вони потрібні робітничій класі. Попит на пролетарську літературу є. Тепер ніхто не може говорити, що немає збуту, немає читачів для українських книжок. Читач є. Залізним кроком прийшов пролетаріят на арену історії, на арену літературної культури, щоб ми робили свою частину творчої соціалістичної роботи. Треба перемогти занепадницький настрій тих, хто одмовляється од завдань, які поставила перед нами історія. Кажуть—немає часу; як то—немає часу? Коли завдання поставила історія, кляса—хто може відмовитися? Можуть відмовитися окремі письменники, навіть окремі члени ВУСПП. Але я знаю, я переконаний, що пролетарська спілка пролетарських письменників від цього завдання не відмовиться і буде працювати (оплески). Останніми роками наша література поширюється і зростає. Ми мусимо і в літературі наздогнати й випередити капіталістичні країни. Гасла підвищення кількості і якості, що стосуються до загальної нашої культурної і господарської продукції—цілковито слід застосувати й до літератури.

Я навмисно взяв деякі гасла загальної реконструктивної нашої роботи, хотівши показати, що наші письменники можуть і, на мою думку, повинні здійснити їх у своїй роботі.

Коли говорити про техніку роботи, то тут завдання реконструкції відбилось у нас найбільше. Питання про техніку літератури, про форму, стиль—на мою думку, завжди мусять стояти перед письменниками. Я гадаю, що їм іще замало віддають уваги. Питання техніки літературної, мови й стилю мусять стояти одними із основних, наші пролетарські письменники повинні засвоювати собі право бути й називатися письменниками. Ці завдання стоять перед цілою пролетарською літературою. І тут питання критики й літературознавства стають перед нами на всю височінь. Я пригадую нашу розмову в редакції «Критики», чи треба цей «часопис приєднати до тих чи тих літературних формацій». Ми тоді говорили, що ми являємо собою не літературну, а літературно-критичну організацію і мусимо мати перед собою єдину лінію марксистської критики, виявляти досягнення й огріхи всіх—та виявляти шляхи дальшого розвитку.



Я гадаю, що цілком влучно один з товаришів визначив конечну потребу додержувати товариськості в нашій критиці й у наших взаєминах взагалі; нам треба поширити на пролетарську літературу одну з основних рис, що відрізняє пролетарську культуру від інших культур—рису пролетарської солідарності. Треба сказати, що поетів і співців пролетарської солідарності, що пройняли б нею кожне слово, кожен рис, всю схему літературного твору—таких співців ми ще не завжди бачимо серед наших пролетарських письменників.

Перед нами стоїть завдання консолідації творчих пролетарських сил. Цього можна досягти гострою ідейною боротьбою з усіма ідейними принциповими збоченнями в літературі. Їх треба вивчати, слідкувати за розвитком наших письменників і, викриваючи їхні помилки, підштовхувати до виправлення, до пролетарської ідеології тих, хто до них наближається і гостро вдаряти таких, що мертвють на своїй стабільній позиції, або відмежовуються від нашої пролетарської ідеології та заперечують її. Перед нами, перед усіма пролетарськими письменниками стоїть завдання вжити заходів до об'єднання всіх сил, до засновання Всеукраїнської асоціації організацій радянських письменників. Це треба поставити тепер, коли ВУСПП зміцнів, коли є певні змобілізовані сили, коли виявилися співвідносини. Спілка українських пролетарських письменників мусить бути організатором. Об'єднати сили—це важливе завдання. У цій роботі ви повинні взяти активну участь. Час до цього настав, це тепер конче потрібно зробити і це буде організаційним шляхом до об'єднання літературних сил навколо завдань соціалістичного перебудування країни.

У нас так часто говорилося про хуторянську обмеженість, ці слова стали такі заялозені, що я не хотів би їх повторювати, але, на мою думку, перед усіма нами і перед ВУСПП'ом, зокрема, стоїть завдання вийти за межі своєї організаційної обмеженості, піти на завоювання літературного всесвіту, треба зміцнити свій зв'язок з пролетарськими масами, треба закликати до цього всіх письменників, що мають певні досягнення. Я певний, серед ваших резолюцій буде постанова про те, що II з'їзд ВУСПП'у ставить завдання розгорнути більш пляномірну і ініціативну постійну роботу щодо подорожей до пролетарських центрів, не лише чекаючи, поки держорганізації, профсоюзи влаштовуватимуть такі подорожі. Потрібна ініціатива, самодіяльність у цій справі організації таких подорожів. Поширення зв'язків з масами—це є нині одне з важливих питань. Одночасно постає питання про поширення зв'язку з братніми організаціями пролетарських письменників інших радянських республік. Нещодавно приїздив сюди Бела Ілеш—секретар всесвітньої спілки пролетарських письменників; він заявив, що всесвітня асоціація пролетарських письменників пропонує ВУСПП'ові послати своїх представників до цієї асоціації. Я певний, що другий секретар всесвітньої асоціації пролетарських письменників т. Сутирін здійснить це запрошення на цьому з'їзді ВУСПП'у. Я гадаю, що було б помилково цього питання не поставити. На широкий шлях зв'язку з братніми культурами радянських народів,



братнього об'єднання з пролетарськими письменниками всесвіту, мусить іти Всеукраїнська спілка пролетарських письменників.

Перед українською радянською республікою стоїть завдання всіма силами—силами пролетарської держави підтримувати розвиток української радянської національної культури. В нашій національній культурі ми—і за нові форми, і за нову соціалістичну суть, ми стоїмо на засадах інтернаціоналізму, ми будуємо українську національну культуру саме тому, що ми інтернаціоналісти й будуємо її інтернаціональними шляхами. Тому перед нами стоїть завдання дальшого зв'язку з культурами інших народів радеспублік і пролетарськими письменниками—представниками пролетарської культури всього світу. ВУСПП дав добрий приклад, я гадаю, що нам надалі доведеться працювати на поглиблення зв'язку пролетарських письменників різних народів з українськими трудящими. Я побажаю, щоб у стенограмах III З'їзду ВУСППу промова єврейського письменника не була перекладена, щоб її було дано єврейською мовою.

Я згоден з тов. Коваленком, який зазначив, що перед нами стоїть завдання боротися на двох фронтах—проти великодержавного російського шовінізму й проти українського націоналізму. Тут слушно зазначали, що в окремих часописах були іноді перекручення в національному питанні. Перед нами стоїть завдання гострої рішучої боротьби з усіма націоналістичними збоченнями, але я не згоден з товаришем, який зазначив, ніби на Україні найбільшу загрозу має лише український націоналізм. Я гадаю, що ці л к о в и т у чинність і для теперішнього моменту має тая постанова Центрального Комітету Комуністичної Партії більшовиків України, що вказує, як на гостру загрозу—на великодержавний націоналізм, я гадаю, що цілком правильно на великодержавному російському націоналізмі зосереджується увага, так само як і на виявах націоналізму українського. На літературному терені чергове завдання—посилити боротьбу з усіма цими явищами.

Ми стоїмо перед питанням про співвідношення на культурно-літературному терені. Всі ті, хто каже, що на нас наступають, не мають рації; це хибна, неправильна думка. Товариші, не на нас наступають, а ми наступаємо, ми твердими, міцними кроками йдемо вперед у всьому державному суспільному житті, а також і на фронті культурно-літературному. Ми багато позицій вже здобули. Ми розгортаємо боротьбу, ми наступаємо, і спроби ворожої класи чинити нам опір—даремні. Наша боротьба не легка—й зокрема на літературному й на культурному терені взагалі нам доводиться зустрічати нові ворожі сили, але ми міцніємо, наша боротьба йде під ознакою соціалістичного наступу й буде йти так і далі. Тому дозволю собі бажати другому з'їздові Всеукраїнської спілки пролетарських письменників проводити й далі соціалістичний наступ на літературно-культурному полі й повести боротьбу за соціалістичні реконструктивні завдання в нашій країні, повести так, щоб ще ширшу, ще енергійнішу й самодіяльнішу брати в ній участь.